

Redd Barna

«Internett er et stort mørkt rom»

Håndtering av risiko for seksuell utnyttning over internett på barnevernsinstitusjon

reddbarna.no

INNHold

Forord	3
Summary	4
Sammendrag	6
1 Innledning	8
1.1 Bakgrunn	8
1.1.1 Mer tilgang, mer risiko	8
1.1.2 Barn og unge på institusjon og deres særlige sårbarhet	10
1.2 Formål, avgrensninger og problemstilling	11
1.3 Kilder	12
2 Hvordan håndteres risiko for seksuell utnytting over internett?	13
2.1 Kort om nettbruk i hverdagen og risikobildet, slik de ansatte ser det	13
2.2 Hva er styrende? Regler, rutiner og ansattes kunnskap	14
2.3 Håndteringen i praksis: Utfordringer, muligheter og dilemmaer	15
2.3.1 «Det er ikke mye vi kan gjøre»	16
2.3.2 Utydelig forskrift: «Vi vet ikke hva vi har lov til å gjøre»	18
2.3.3 Hensynet til nødvendig tilgang	20
2.3.4 «Må bare gjøre noe»	21
2.3.5 Nære relasjoner, samtaler og synlighet i en fragmentert tilværelse	22
2.4 Oppsummert	23
3 Refleksjoner og anbefalinger	24
3.1 Fem særtrekk regelverket ikke favner	24
3.2 Veiledning og tilrettelegging for gode relasjoner	27
3.3 Kompetanse om risiko for seksuell utnytting over nett	27
3.4 Beboerens tidligere erfaringer på internett	28
3.5 Behov for forskning og utvidet forståelse	28
4 Avslutning	29

FORORD

Alle barn har rett til beskyttelse mot seksuelle overgrep. FNs barnekonvensjon fastslår at staten er forpliktet til å forebygge, avdekke og gi hjelp til barn som er utsatt for overgrep. Litt i overkant av én av 20 barn har opplevd seksuelle overgrep fra en voksen, mens én av fem har opplevd en eller flere seksuelle krenkelser fra jevnaldrende. Det har vært en økning i antall anmeldte seksuallovbrudd de senere årene, og ifølge Kripos kan det relateres til barn og ungdoms bruk av internett.

Temaet for denne rapporten er barnevernets arbeid med å beskytte ungdom som bor på institusjon mot seksuelle overgrep i tilknytning til sin bruk av nett. Det er en oppfølgingsstudie av rapporten, Omsorg på nettet: Er det mitt ansvar? Barnevernets utfordringer i å møte overgrep på nettet, som ble utgitt i 2010. I denne rapporten ser vi nærmere på hva ansatte på barnevernsinstitusjoner gjør for å forebygge og avdekke seksuelle overgrep i tilknytning til unges bruk av nettet.

Redd Barna håper rapporten gir grunnlag for å styrke barnevernets arbeid med å beskytte barn og ungdom som bor på institusjon mot seksuelle overgrep på nett. Vi håper også at rapporten kan bidra til at ansvarlige myndigheter kan se nærmere på hvordan rettighetsforskriften kan oppdateres i tråd med den digitale virkeligheten barn og ungdom vokser opp i, og styrke det forebyggende arbeidet for at barn skal være trygge på nett.

Redd Barna takker Guro Øistensen, som har skrevet rapporten, og prosjektleder Maren Bjune. Vi vil også takke Advokatfirmaet Wiersholm for gjennomlesning av rapporten. En stor takk rettes også til alle ansatte og fagfolk som har delt sine erfaringer og refleksjoner om hvordan vi de best kan beskytte barn mot internettrelaterte overgrep.

Vi retter en takk til Stiftelsen Wøyen, som har finansiert rapporten.

Oslo, 2020

SUMMARY

Throughout history, technological development has had a major impact on society as a whole. Today we find that access to the internet is ubiquitous, and in recent years this has touched the lives particularly of children and young people. As most young people in Norway own a smartphone, the web has become significantly more integrated into their lives, bringing with it many new opportunities. At the same time, it can lead to challenges, including the increased incidence of sexual offences committed against children over the internet.

There is reason to believe that children and adolescents living in child welfare institutions are particularly vulnerable to such offences.

For example, they have less guidance from safe caregivers, and their challenging life experiences make them search for affirmation and attention – behaviours that expose them to the risk of online sexual offences. In order to gain greater insight into what these institutions are doing to protect children from such abuse, we have interviewed those who have direct experience: staff working in child welfare institutions.

Through these conversations, we find that many child welfare staff are concerned about how to handle the risk of sexual exploitation over the internet for the benefit of the child. Many feel that they lack the insight and competence to handle the risk adequately. Some encounter technical barriers, and several are afraid of the adolescents' strong reaction to having their access to the internet restricted. The work and living situation can be another barrier, with high staff numbers, high turnover and short stays that do not allow for intimate conversations and guidance. In addition, they are concerned about depriving residents of

access to necessary resources. They are uncertain about what they are allowed to do, and believe that the regulations they operate within are not adjusted to technological developments. They have a wide range of considerations that need to be balanced when they are concerned about a child, and the balance between limiting risks on the one hand and ensuring the child's freedom and participation on the other is perceived as particularly difficult.

We find that the challenges and considerations that staff members are faced with result in a large variation in risk management. Some monitor, control and use force, while others confiscate and regulate. Some restrict access sometimes, for example at night. Many staff members talk, listen and make house rules together with the young residents, while some find the challenges so unmanageable that they take a more passive approach. In summary, we see that the majority end up somewhere between limitation and liberty, and manage risks with mild regulations when there is obvious danger, but not otherwise.

Common to everyone we have interviewed is that they believe there is a real risk that young people staying in the institution could be sexually exploited over the internet and that staff members are not able to manage this risk as well as they wish.

Furthermore, this report contains our reflections on the cause of the challenges that child welfare staff face when managing risk, and we present suggestions for further work. First, we point out that the regulation of rights does not take into account how ubiquitous and integrated the internet is in children's lives today, and we recommend that it be further explored whether it fulfills its purpose in preventing sexual exploitation over the internet.

Furthermore, we recommend that institutions be provided with sufficient frameworks and resources to develop measures that increase children's safety. We request that measures to manage the risk of sexual exploitation over the internet be given the priority that corresponds to its extent and severity, and that staff members are given adequate support, guidance and time to prioritise it. Finally, we point out that it will always be challenging to balance the need to protect children by restricting their access to the internet, and safeguarding their right to participation, privacy, information, and contact with friends and family.

Technological developments have led to such extensive changes that a review of existing legislation and guidelines for children and young people in institutions is necessary. This must be based on research on the protection of children from online sexual abuse, on the vulnerability of children and adolescents living in institutions in particular, as well as the consequences of restricting and regulating young people's access to the internet.

SAMMENDRAG

Til alle tider har teknologisk utvikling hatt stor innvirkning på samfunnet for øvrig. I dagens samfunn er tilgjengeliggjøring av internett særlig fremtredende, og de siste årene har dette spesielt påvirket barn og ungdom. Med økt tilgang til smarttelefoner har internett blitt integrert i livene deres, og dette fører med seg mange muligheter. Samtidig kan det lede til utfordringer, blant annet er det registrert økt forekomst av seksuallovbrudd mot barn over internett.

Det er grunn til å tro at barn og unge som bor på barnevernsinstitusjon er spesielt sårbare for slike lovbrudd.

De kan ha mindre veiledning fra trygge omsorgspersoner og erfaringer som gjør dem mer på søken etter bekreftelse og oppmerksomhet. For å få økt innsikt i hva institusjonene gjør for å beskytte disse barna mot slik fare, har vi i denne rapporten snakket med dem som har direkte erfaring; ansatte på barnevernsinstitusjon.

I disse samtalene finner vi at mange av de ansatte er bekymret for hvordan de skal håndtere risikoen for seksuell utnyttning over nett til barnets beste. Mange opplever at de mangler innsikt for å kunne håndtere risikoen tilstrekkelig, noen møter tekniske hindringer, og flere kvier seg for de unges sterke reaksjon ved begrensning av tilgang til internett. Enkelte opplever at arbeids- og bosituasjon med mange ansatte, utskiftning og korte opphold ikke gir rom for nære samtaler for veiledning, og at de selv mangler nødvendig kompetanse. I tillegg er de bekymret over å frata beboernes tilgang til nødvendig ressurser, de er i tvil om hva de kan gjøre, og mener at regelverket de opererer innenfor ikke er tilpasset den teknologiske utviklingen. De har en lang rekke avveininger som må balanseres når de

er bekymret for et barn, og avveiningen mellom begrensning av fare på den ene siden, og sikre barnets frihet og deltagelse på den andre siden, oppleves som særlig vanskelig.

Vi finner at utfordringene og avveiningene de ansatte må forholde seg til, medfører stor variasjon i risikohåndteringen. Noen kontrollerer og bruker tvang, mens andre inndrar og regulerer. Noen begrenser tilgangen iblant, for eksempel om natten. Mange samtaler, lytter og lager husregler sammen med ungdommene, mens noen opplever utfordringene som så u håndterlige at de forholder seg mer passive. Oppsummert ser vi at de aller fleste havner et sted midt mellom begrensning og frihet, og håndterer risikoen med en mild regulering når det opplagt er stor fare, men ikke ellers.

Felles for alle vi har snakket med, er at de mener at det er en reell risiko for at unge bosatt i deres institusjon blir seksuelt utnyttet over internett, og at de som ansatte ikke kan håndtere denne risikoen så godt som de ønsker.

Rapporten inneholder Redd Barnas refleksjoner rundt årsaken til de utfordringene de ansatte møter når de skal håndtere risikoen, og vi presenterer forslag til det videre arbeidet. Først peker vi på at rettighetsforskriften ikke tar høyde for hvor altomfattende og integrert internett er i barns liv i dag, og vi anbefaler at det undersøkes nærmere om den ivaretar sin hensikt når det gjelder det å forhindre seksuell utnyttning over nett. Så foreslår vi at det legges til rette for at institusjonene får tilstrekkelig rammer og ressurser til å videreutvikle tiltak som bidrar til trygghet. Vi anbefaler at arbeidet med å håndtere risikoen for seksuell utnyttning over nett får den prioritering som samsvarer med det omfang og den alvorlighets-

grad det har, og at de ansatte gis tilstrekkelig med støtte, veiledning og tid til å prioritere det.

Til sist peker vi på at det alltid vil være krevende å balansere forholdet mellom det å begrense barn og unges tilgang til internett for trygghetens skyld, og det å ivareta barnets rett til medvirkning, privatliv, informasjon, og samvær med familie og venner.

Den teknologiske utviklingen har medført såpass omfattende endringer at det er nødvendig med en ny gjennomgang av eksisterende lovverk og retningslinjer for barn og unge på institusjon. Denne må bygge på forskning om beskyttelse av barn mot seksuelle overgrep på nett, om sårbarheten til barn og ungdom bosatt på institusjon spesielt, samt konsekvensene av å begrense og regulere barna og ungdommenes nettilgang.

KAPITTEL 1

INNLEDNING

1.1. BAKGRUNN

1.1.1 Mer tilgang, mer risiko

Siden oppfinnelsen av World Wide Web og digitale datamaskiner ble vanlig i hjemmet og på arbeidsplassen tidlig på 1990-tallet, har den teknologiske utviklingen av digitale verktøy og hjelpemidler medført store endringer i måten vi lever livene våre på. Det fortsetter den å gjøre, og vi lærer daglig å utnytte fordeler og å håndtere utfordringer som følger av den.

For barn og ungdom har digitaliseringen særlig fått konsekvenser etter introduksjonen av *smarttelefoner* og *nettbrett*. Siden disse først ble introdusert i det norske markedet sent på 2000-tallet, har utviklingen gått raskt. I dag har nesten alle norske barn over ni år en mobiltelefon med nettilgang.¹ Med dette har internett blitt mer tilgjengelig for barn, og de har nå en nettbruk som er mer fleksibel og mer uavhengig av tid og rom.² Videre har utviklingen av brukervennlige løsninger for kommunikasjon, praktiske funksjoner for gjøremål, arbeid med skole og avansert underholdning spesielt rettet mot barn og ungdom gjort internett *nødvendig* for dem både av praktiske og sosiale årsaker.

«Alt» skjer på nettet for de unge nå: Her spiller de spill med hverandre, de får innkalling til fotballtrening, blir kjent med nye mennesker på Instagram, leverer skoleoppgaver, snapper med foreldrene sine, ser på filmer på Netflix, snutter på YouTube og leser bøker. Internett er integrert i unges liv, og ikke lenger noe vi kan betrakte som adskilt fra barnas «egentlige»

liv eller samfunnet for øvrig. Det må i dag forstås som en *utvidelse* av samfunnet; hvor barn utvikler sitt språk, sin identitet og forståelse av verden. Her tilegner de seg sosiale ferdigheter, blant annet «digital motstandskraft», som gjør at de bedre kan håndtere den risikoen de blir utsatt for.³ For selv om den økte tilgjengeliggjøringen av internett fører med seg store fordeler, bringer den også med seg risiko. Blant annet kan barn og unge være mer eksponert for netthets, mobbing og skadelig innhold (*EU Kids Onlineundersøkelsen i Norge 2018*).

Barn og unge er også mer sårbare for å bli utsatt for kriminelle handlinger over internett, deriblant seksuallovbrudd. Dette er ifølge Kripos et stort og voksende kriminalitetsområde:

Politiet er meget bekymret for den utviklingen av nettrelatert seksuell utnyttning av barn som har vist seg de siste årene, og anser dette som et omfattende samfunnsproblem.⁴

Tilfellene av seksuell utnyttning kan dreie seg om nedlasting og deling av filer med overgrepsmateriale, utpressing og seksuell forledelse, blant annet kontakt på internett med fysiske seksuelle overgrep som formål, samt bestilling av direkteoverførte overgrep på mindreårige.⁵ I perioden 2015–2017 ble det registrert en økning fra 898 til 1805 i tips om straffbart, nettrelatert seksuelt materiale som viste utnyttning av barn.⁶ Ulovlige bilder og film utgjorde to tredjedeler av tipsene, mens straffbar chatting mellom barn og voksne og mellom voksne utgjorde en tredjedel.⁷

1-3) Elisabeth Staksrud og Kjartan Ólafsson (2018). *Tilgang, bruk, risiko og muligheter*. Norske barn på Internett. Resultater fra EU Kids Online-undersøkelsen i Norge 2018. Oslo.

4) Line Merete Tangen Aanesrød og Svein Mossige (2018). *Nettovergrep mot barn i Norge 2015–2017*. NOVA. Oslo.

5) Kripos. *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett (2019)*. Oslo.

6-7) (Line Merete Tangen Aanesrød og Svein Mossige). *Nettovergrep mot barn i Norge 2015–2017*. NOVA. Oslo.

En rekke nettsider, sosiale medier og nettspill er beregnet på barn og besøkes av barn, men også av voksne som forleder barn inn i seksualiserte situasjoner.¹⁰

Flere personer er i Norge domfelt for å ha forledet barn til å utføre seksuelt krenkende handlinger med seg selv gjennom kontakt på internett, og flere store sakskomplekser er under etterforskning.⁸

Utover at risikoen har økt som følge av at flere barn er oftere på nett, tror Kripos veksten på dette kriminalitetsområdet skyldes kraftig vekst i digitale arenaer hvor potensielle overgripere kan treffe barn.⁹ En rekke nettsider, sosiale medier og nettspill er beregnet på barn og besøkes av barn, men også av voksne som forleder barn inn i seksualiserte situasjoner.¹⁰

Seksualovergriperne har nå også tilgang til mer avansert teknologi som de kan utnytte til sin fordel. På internett er det nå lett for én gjerningsperson å nå frem til flere hundre barn og unge¹¹; å finne private sfærer skjult fra andres blikk; å spre materiale sporløst til mange på et øyeblikk, og å fremstille seg som en annen enn den man er.

Politimyndigheter over hele verden har for lengst sluttet å la seg overraske over hvordan personer med seksuell interesse for barn bruker den til enhver tid tilgjengelige internetteknologien til å skaffe seg overgrepsmateriale, dele dokumentasjon av egne overgrep eller etablere seksualisert kontakt med barn, gjerne fordekt som en annen person.¹²

Økt og mer fleksibel tilgang til nettet medfører også at barn og ungdom nå kan bedrive sin aktivitet på internett mer «under radaren» til sine voksne omsorgspersoner. Mens det tidligere var én PC på deling stasjonert i stua, kan de unge nå drive med sin egen smarttelefon alene og til alle døgnets tider. I tillegg er det ofte et stort gap mellom generasjoner: Barn i dag er født med tilgang til nettet, og de bruker internett mer sosialt og utforskende enn voksne. De har ofte ferdigheter som kan brukes til å omgå filtre og sperrer og skjule spor fra voksne.

Ikke alle seksuallovbrudd mot barn over internett er begått av voksne. Flere mindreårige er domfelt for å ha manipulert og/eller truet andre mindreårige over nettet. Antallet unge som anmeldes for seksuallovbrudd, har økt, og flere av disse sakene involverer overgrepsmateriale og/eller straffbar seksualisert kontakt med barn over internett.¹³

I 2015 ble en da 21 år gammel mann dømt for blant annet 135 voldtekter begått over nett. De totalt 28 fornærmede var mellom 12 og 18 år. Domfelte var 17 år da de straffbare forholdene startet. Noen av sakene gjelder produksjon og/eller distribusjon av seksualiserte filmer og bilder av jevnaldrende, handlinger som også rammes av straffeloven.¹⁴

Blant unge forekommer det også andre typer seksuallovbrudd. At ungdommene tilbringer mye tid på smarttelefoner med enkel tilgang til applikasjoner for fotografering, filming og deling, har medført en utbredt kultur for å dele svært mye – deriblant også seksualisert materiale.¹⁵ I Redd Barnarapporten *Hvis du liker meg, må du dele et bilde. Ungdoms perspektiver på deling av nakenbilder* (2018) forteller ungdom om at det er vanlig å spre nakenbilder av andre, og i undersøkelsen *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten* (NKVTS 2019) kommer det frem at ti prosent av unge fra tolv år har sendt nakenbilder av seg selv over nett, og at langt flere har mottatt nakenbilder fra andre.¹⁶ Selv om slik bildedeling ofte kan skje frivillige mellom ungdommer i jevnbyrdige relasjoner,¹⁷ kan bilder også raskt komme på avveie. Uønsket spredning av nakenbilder kan ha alvorlige konsekvenser for både den som har blitt avbildet, og den som sprer slike bilder.

De fleste barn og unge i dag får ofte noe opplæring og veiledning om trygg nettbruk. Politiet, Medietilsynet, Barnevakten, Redd Barna og mange andre bidrar med kunnskapsutvikling og opplysningsarbeid,

8-15) Kripos (2019) *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett* (2019). Oslo.

16) Hafstad, G. S., og Augusti, E. M. (Red.) (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 4/2019).

17) Elisabeth Staksrud og Kjartan Ólafsson (2018). *Tilgang, bruk, risiko og muligheter*. Norske barn på Internett. Resultater fra EU Kids Online-undersøkelsen i Norge 2018. Oslo.

og det er omfattende satsing i skolen med nettvett som en del av læreplanen og kampanjer for å utvikle digital kompetanse.¹⁸ Det meste av dette arbeidet er imidlertid rettet mot barn og unge generelt, og lite er rettet mot barn og ungdom med særskilte behov. I rapporten «Det som skjer på nett forblir på nett» (Winsvold 2015) om barnehusenes håndtering av nettrelaterte overgrep, kom det frem at skolen har en utfordring med å nå ut med informasjon om nettvett til de mest utsatte barn og unge: «Skolene er flinke til opplæring av de mer vanlige barna, men de som er ekstra sårbare, vil man aldri få tak i ordentlig.»¹⁹

1.1.2 Barn og unge på institusjon og deres særlige sårbarhet

Når barn som lever under alvorlig omsorgssvikt eller har foreldre som av andre grunner ikke klarer å ta vare på dem, og de lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, er det barnevernet som har ansvaret for å gi barnet hjelp, omsorg og beskyttelse. Noen ganger vurderer barnevernet det som nødvendig at de overtar omsorgen for barnet. De fleste barna flyttes til fosterhjem, mens noen plasseres på barnevernsinstitusjon.

Under opphold på institusjon skal barnets beste være det grunnleggende hensynet ved alle handlinger som berører barnet²⁰. Ansatte skal gi barnet forsvarlig omsorg og sørge for ivaretagelse av barnets rettigheter, for eksempel rett til privatliv og medbestemmelse, deltakelse, bevegelsesfrihet, samvær med familie og venner, stabil og god voksenkontakt og rett til bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. De ansattes ansvar for at beboeren får forsvarlig omsorg, innebærer blant annet å gi beboeren vern og beskyttelse og tydelige rammer for god og trygg utvikling. De kan i kraft av sitt ansvar for å gi forsvarlig omsorg begrense barnas rettigheter når det er nødvendig for barnets beste.²¹

For barna som bor på institusjon, medfører tilgjengeliggjøringen av internett store fordeler. Med et mer tilgjengelig internett tilpasset deres behov får de lettere tilgang til sosiale møteplasser, bedre mulighet til å pleie kontakt med familie og venner de har flyttet fra, underholdning, informasjon og samhandling med skolen. Og de får – ikke minst – rom til å utforske sin identitet og tilegne seg helt nødvendig sosial kompetanse og digital motstandskraft. Samtidig kan økt tilgang medføre at tryggheten deres og retten til beskyttelse mot seksuelle overgrep over nett svekkes. Å beskytte beboerne mot nettrelaterte overgrep er en viktig del av omsorgsansvaret for dem som jobber på institusjon.

Institusjonen må støtte beboeren og gi veiledning i netttatferd, herunder om hvilke nettsteder som ikke bør besøkes, og hvilke kontakter som ikke bør knyttes over nettet. Barn og unge som har vært utsatt for overgrep, kan ha en utprøvende og søkende atferd på nettet som kan eksponere dem for farer, og institusjonen må beskytte dem mot dette.²²

En rekke internasjonale studier har påvist at barn i problematiske livssituasjoner og med omsorgssvikt i hjemmet er mer utsatt for overgrep over nettet enn andre barn.²³ Forskningen har vist at barn med dårlig forhold til egne foreldre og dårlig vennenettverk lettere lar seg påvirke av grooming²⁴ og mer sannsynlig kan bli offer for nettovergrep,²⁵ og at ungdom med sosioøkonomiske sårbarheter oftere får forespørsler om nakenbilder enn andre.²⁶ Videre er det avdekt at unge som sliter med psykiske vansker, som depresjon og ensomhet, er mer sårbare for seksuell utnyttning via nettet enn andre i samme alder.²⁷ Forskerne vet ikke sikkert årsaken til at forholdet til egne foreldre eller dårlig økonomi er assosiert med økt risiko for å bli utsatt for seksuelle nettovergrep, men tror at:

... det kan være at de uttrykker en sårbarhet som fanges opp av personer som utnytter barn. De fleste

18) Relevante undervisnings- og opplæringsressurser til bruk i skolen er: dubestemmer.no som er utviklet Datatilsynets og Utdanningsdirektoratets undervisningsressurser laget av Medietilsynets Trygg Bruk-prosjekt og Kripos sin Delbart-kampanje

19) Aina Winsvold. (2015). *Det som skjer på nett forblir på nett. Hvordan barnehusene håndterer nettrelaterte overgrep*. NOVA. Oslo.

20) Lov om barneverntjenester (barnevernloven) Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (Rettighetsforskriften) Rettighetsforskriften § 1 (3)

23) Lov om barneverntjenester (barnevernloven) Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (Rettighetsforskriften)

22) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012) Lovdata.

23) Line Merete Tangen Aanesrød og Svein Mossige (2018). *Nettovergrep mot barn i Norge 2015–2017*. NOVA. Oslo.

24-25) Helle Suseg, Anne Skevik Grødem, Kirsti Valset og Svein Mossige: *Seksuelle krenkelser via nettet - hvor stort er problemet?*, NOVA Rapport 16/08. Oslo

26) Livingstone, S., i Helsper, E. (2007). *Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide*. New Media & Society, 9(4)

27) Suseg, Grødem, Valset og Mossige (2008) *Seksuelle krenkelser via nettet - hvor stort er problemet?*, NOVA Rapport 16/08. Oslo

Forskningen har vist at barn med dårlig forhold til egne foreldre og dårlig vennenettverk lettere lar seg påvirke av grooming²⁴ og mer sannsynlig kan bli offer for nettovergrep.

barn trekker seg ut av nettkontakt som oppleves ubehagelig, mens sårbare barn blir lenger i risikofylte nettreasjoner. Disse barna ser ut til å være mer ensomme, føle seg lite sett av foreldre, føler seg annerledes, usikker på egen seksuelle identitet eller har et handikap.²⁸

1.2. FORMÅL, AVGRENSNINGER OG PROBLEMSTILLING

Med bakgrunn i de samfunnsmessige utfordringer beskrevet over, ønsker Redd Barna å bidra til ny kunnskap om statens og samfunnets ansvar for å ivareta barns trygghet på internett. Fordi nyere teknologisk utvikling har medført økt risiko som vi mener barn og unge i barnevernsinstitusjon er spesielt sårbare for, vil vi undersøke mer om arbeidet med ivaretagelse av trygghet for denne gruppen spesielt. Formålet med denne rapporten er således å bidra med ny erfaringsbasert kunnskap som kan inspirere og oppfordre til diskusjon og til videre undersøkelser, og slik støtte barnevernet og institusjonene i å gi barn og unge det nødvendige vernet og den beskyttelsen de trenger mot risiko for seksuell utnyttning over internett.

For ikke å favne for bredt har vi foretatt avgrensninger. Vi har valgt å konsentrere oss om risikoen for at de unge blir «utnyttet seksuelt over internett», og ikke for at beboerne selv utnytter andre seksuelt. «Seksuell utnyttning» fungerer her som en samlebetegnelse på alle typer seksuallovbrudd mot barn over internett,²⁹ både den som skjer mens den unge er på internett, og den som starter over nett, og som ender opp i et fysisk overgrep. I denne rapporten beskriver vi situasjonen til barn og unge over tolv år, og vi legger vekt på det de har til felles som beboere på institusjon, selv om de bor på forskjellige typer institusjoner og er plassert etter ulike vedtak.

Vi har tatt utgangspunkt i følgende problemstillingen i arbeidet med rapporten:

Hvordan håndteres risiko for seksuell utnyttning over internett på barnevernsinstitusjon?

Vi spør hvordan de ansatte opplever risikoen, hvilke regler og retningslinjer de forholder seg til, samt hvilke utfordringer og løsninger de har. Vi undersøker om de opplever at beboerne får beskyttelsen de trenger mot seksuell utnyttning, den tilgangen til internett som de har krav på, og om regelverket i tilstrekkelig grad rettleder de ansatte i håndteringen av risikoen. Videre reflekterer vi over hva som er årsakene til eventuelle utfordringer, og presenterer våre forslag til tiltak for å styrke de ansatte i dette arbeidet.

1.3. KILDER

Hovedinformantene våre har vært ansatte på barnevernsinstitusjon og ansatte i den kommunale barnevernstjenesten. For å sikre et bredt utvalg av erfaringer og kunnskaper har vi snakket med ansatte på forskjellige typer institusjoner, med ulike ansvarsoppgaver, og med erfaringer med barn og unge i ulike aldersgrupper. Institusjonene vi har besøkt ligger på Østlandet.

Vi har snakket med ansatte som jobber med ungdommer i enetiltak, og ansatte som jobber på institusjoner der barn og unge bor sammen. Vi har både snakket med miljøterapeuter og andre ansatte som jobber tett på, og noen ganger bor sammen med, barna og ungdommene de har ansvar for, i tillegg til ansatte med mer administrative oppgaver, og ansatte i ulike lederfunksjoner. I tillegg har vi besøkt tre kommunale barnevernskontor.

Samtalene har først og fremst foregått i fokusgrupper, men vi har også snakket med ansatte enkeltvis. I samtalene har vi brukt intervjuguide,

28) Suseg, Grødem, Valset og Mossige (2008) *Seksuelle krenkelser via nettet - hvor stort er problemet?*, NOVA Rapport 16/08. Oslo
29) Kripes (2019) *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett* (2019). Oslo.

men vi har hatt en åpen tilnærming, og ofte latt de ansatte diskutere seg imellom og utforske temaene videre. I denne rapporten gjengis disse samtalene på måter som ivaretar de ansattes anonymitet, og noen sitater gjengis i sitatform, ordrett så langt det er mulig. Noen ganger har vi gjort små språklige tilpasninger for leservennlighet og for å ivareta beboernes og de ansattes anonymitet. Med mindre noe annet er presisert, er alle sitatene som gjengis her fra ansatte på barnevernsinstitusjoner.

For økt innsikt og forståelse for relevante problemstillinger, har vi fått viktige innspill fra medlemmer av Landsforeningen for barnevernsbarn og hatt utdypende samtaler med representanter fra fagmiljøene, i særdeleshet barnevernsfag, mediefag, jus og psykologi.³⁰

Videre har Bufdir bidratt med gjennomgang av rettighetsforskriftens rammer og faglige grunnlag og hva direktoratet opplever som særlige utfordringer i møte med de stadige endringene i barns medievaner.

Datainnsamlingen har i hovedsak foregått i tidsrommet april–november 2019.

30) Vi vil særlig rette en takk til professor Elisabeth Staksrud ved Institutt for medier og kommunikasjon (UiO) og Svein Mossige, forsker ved Nova (OsloMet) og professor emeritus ved Psykologisk institutt (UiO)

KAPITTEL 2

HÅNDTERING AV RISIKO FOR SEKSUELL UTNYTTING OVER INTERNETT

2.1 KORT OM NETTBruk I HVERDAGEN OG RISIKOBILDET, SLIK DE ANSATTE SER DET

Ifølge de ansatte vi har snakket med, bruker unge som bor på institusjon, internett stort sett som barn og ungdommer flest: De deler bilder og filmsnutter og kommenterer på sosiale medier. De ser på filmer på Netflix og klipp på YouTube. De deltar i skolearbeid og fritidsaktiviteter, har dialog med familie og venner og leter opp informasjon om ting de bryr seg om. Enkelte er på datingapper, og noen ser på porno. En del ungdom bruker mye tid på sosiale spill på nettet.

Bruken av internett er svært ofte gjenstand for diskusjon på institusjonen. De voksne drøfter seg imellom hvordan de skal håndtere problemer knyttet til beboernes internettbruk, beboere og voksne diskuterer tidsbegrensning og treg Wi-Fi, og noen beboere deler, viser frem og snakker om det de leser og ser på nett.

Flere av de ansatte forteller at de unges nettbbruk har endret seg de seneste årene. Alle beboerne har i dag en smarttelefon, mange har et nettbrett, og flere har tilgang til en stasjonær PC eller laptop. De tilbringer mye tid på internett, ofte alene på rommet sitt.

Nettbruken har endret seg så mye de seneste årene at jobben min nå har blitt annerledes. Det kan bli vanskeligere å få tilgang på ungdommene. Tidligere kunne de kjede seg, og så fant vi på noe sammen. Men nå er det et alternativ for dem å gå rommet sitt og se på Netflix.

Vi har sett en endring de siste fire, fem årene. Nettet var ikke så viktig før som det er nå. Nå brukes delingsapper mye mer enn da. Og de unge er villige til å gjøre mye for å ha tilgang.

Når det gjelder risikoen for seksuell utnyttning over nett, forteller de voksne at de opplever den som reell i deres institusjon. Mange har opplevd at «deres ungdommer» har blitt seksuelt utnyttet over nett: De forteller om unge som blir betalt for nakenbilder, strømmer seg selv mens de utfører seksuelle handlinger, har sex med ukjente folk de har møtt på sosiale medier, og som blir forsøkt hentet med bil på institusjonen av voksne de har chattet med.

En på vår avdeling ble tilbudt penger ukentlig for å dele bilder av seg selv.

Det var ingen grenser for hva denne ungdommen gjorde på mobiltelefonen ... Dette var et ekstremt tilfelle. Filmet at hun voldtok seg selv. De voksne ser plutselig at det kommer inn masse penger på kontoen hennes.

Felles for dem vi har snakket med, er oppfatningen om at risikoen for å bli seksuelt utnyttet er høyere for barn bosatt på institusjon enn for andre. De forteller om ungdommer som søker bekreftelse og støtte fra voksne, som ikke er kritiske til hvem de møter, og som kanskje ikke klarer å skille mellom skadelig og trygg tilnærming. De forteller om ungdom som går langt for å få oppmerksomhet, er mer grenseløse og har lavere impuls kontroll.

«Deres ungdommer» kan derfor lettere komme i kontakt med potensielle overgripere og få usunne relasjoner, samt være villige til å gjøre mer for penger, forteller de ansatte.

Våre barn har en fortid og en historie som gjør at de kan utsette seg for fare. Og når de på nettet opplever at noen bryr seg og spør hvordan de har det ... De er villige til å dele bilder og å gjøre mer, for røyk eller penger, men også for oppmerksomhet og fordi de misforstår omsorg.

De ansatte opplever at deres unge er mer mottakelige for påvirkning og utsatt for press. Tilbakemeldinger på internett kan gi en ungdom som sårt trenger bekreftelse, konstant behov for stadig mer av dette, og i denne jakten kan handlingene deres bli grenseløse.

Ungdommene kan blir oppfordret til å gjøre verre og verre voldshandlinger. Responsen kan egge dem opp til å strekke grensene.

En beboer hos oss deler nakenbilder med medelever uten at de har bedt om det. Våre ungdommer kan komme til å dele fritt og åpent, ikke med de vanlige forholdsreglene som ungdom flest tar.

Flere av ungdommene er medlemmer av «lukkede grupper» på sosiale medier, forteller de videre. Dette er nettverk som er eksklusive for ungdommer som har et eller annet til felles, for eksempel at de bor på institusjon. Her har de voksne inntrykk av at det kan forekomme grensesprenging og risikotesting, men de har lite innsyn.

2.2. HVA ER STYRENDE? REGLER, RUTINER OG ANSATTES KUNNSKAP

Fra statlig hold finnes det flere lover og forskrifter som indirekte eller direkte forplikter barnevernstjenesten i sitt arbeid for å ivareta barna bosatt på institusjon. Sentrale er FN's barnekonvensjon, lov om barnverntjenester (barnevernloven) og *forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon* (rettighetsforskriften).³¹

Når det gjelder håndteringen av risikoen for seksuelle overgrep over nett, kommer det frem av samtalerne våre med de ansatte at de ofte ikke er kjent med andre formelle veiledninger eller retningslinjer for hvordan de skal håndtere akkurat dette. De beskriver imidlertid at de bruker aldersgrenser som settes på sosiale medier «for det de er verdt.»

Ansatte på barnevernsinstitusjoner forteller at det er tre styrende elementer som er avgjørende når risikoen for seksuell utnyttning skal håndteres. Det er rettighetsforskriften, husordensregler og deres verdier og erfaringsbaserte kunnskap.

Rettighetsforskriften

Rettighetsforskriften er hjemlet i barnevernloven og har som formål å sikre at beboeren får forsvarlig omsorg, herunder vern og beskyttelse og tydelige rammer for trygghet og god utvikling. Hva som er forsvarlig omsorg, avhenger av hvor gammelt og modent barnet er, og av formålet med plasseringen: den konkrete vurderingen av hva som må til for å gi akkurat dette barnet god omsorg og beskyttelse.³²

For å kunne utøve forsvarlig omsorg må de ansatte kanskje iblant begrense de unges rettigheter og utøve tvang. Ved slike anledninger er det viktig at de har god kjennskap til beboernes rettigheter og hvilke krav og hensyn de ansatte må forholde seg til først, slik disse er beskrevet i forskriften.³³ Det er for eksempel nedfelt i forskriften at retten til medbestemmelse, til fritt å kunne motta besøk eller til å bruke elektroniske kommunikasjonsmidler, kan begrenses, hvis det er nødvendig for forsvarlig omsorg. I henhold til forskriften kan det også gjøres større *inngrep i den personlige integriteten*, som ransaking, kontroll eller beslaglegging av korrespondanse, og det kan forekomme *tvang*, men bare hvis det er uomgjengelig nødvendig for å avverge fare.³⁴ Når de ansatte benytter seg av tvang, må det fattes et vedtak som må protokollføres, begrunnes og forelegges fylkesmannen. Dersom beboerne er uenig i vedtaket, kan de klage til Fylkesmannen.

31) Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften). 2012. Barne- og likestillingsdepartementet. Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012) Oslo. 2012

32) «Dine rettigheter. Til deg som bor i institusjon og omsorgssenter», Informasjonsmaterieell om rettighetsforskriften bufdir.no

33) Opplæring i rettighetsforskriften for ansatte i barneverninstitusjon bufdir.no

34) Dette gjelder de som er plassert på omsorg. For de som plassert etter § 4-24 og §4-26 på atferd gjelder andre regler Begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område, Institusjonen kan nekte beboeren besøk hvis det er nødvendig av hensyn til behandlingsopplegget eller formålet med plasseringen. Vedtaket kan treffes for inntil 14 dager av gangen. Elektroniske kommunikasjonsmidler Institusjonen kan nekte beboeren å bruke elektroniske kommunikasjonsmidler dersom det er nødvendig av hensyn til behandlingsopplegget eller formålet med plasseringen.

Mange av de ansatte mener det er nødvendig å gripe inn i de unges nettbruk i en viss grad, og flere forteller at bestemmelsene i rettighetsforskriften i stor grad påvirker hvordan de velger å gå frem i det enkelte tilfelle.³⁵ Men om forskriften er det imidlertid, som vi skal se, mange meninger. De ansatte tolker den svært ulikt, og mange er i tvil om hvordan de skal forstå den med hensyn til internettrelatert risiko. Noen opplever at den gir stort handlingsrom til å gripe inn, andre opplever det motsatte, og flere er usikre på om det er riktig å begrense eller gripe for mye inn i barna og ungdommenes nettbruk.

Ungdommene kan rettighetsforskriften ut og inn, og er påpasselige med å sikre at ingen bryter deres rettigheter. Noen har til og med hengt den på veggen på rommet sitt.

Husordensregler

Ved institusjonene vi har besøkt, har det vært utarbeidet egne lokale husordensregler. Slike regler kan bidra til å sikre at barn og voksne har lik forståelse av hva som forventes, uavhengig av skiftordning og hvem som er på jobb. De kan ikke innskrenke ungdommenes rettigheter etter rettighetsforskriften, og de ansatte kan ikke bruke dem på en måte som vil være urimelig overfor ungdommene i det enkelte tilfellet.³⁶ Reglene skal gjennomgåes jevnlig, og det er viktig at ungdommene får mulighet til å ha innflytelse over dem.³⁷ Noen av de vi har snakket med, utvikler husordensreglene sine sammen med beboerne:

Når det gjelder regler for mobilbruk, burde institusjonene få lov til å bruke egne husregler som lages sammen med dem som bor der, etter dere behov. Det at barn og ungdom får lov til å være med / medvirke på egne husregler, kan også gjøre det lettere for dem å følge reglene, og det kan være en påminnelse til dem på at de selv har fått lov til å være med og bestemme dersom de brytes.

I boligene dreier vanligvis noen få av husordensreglene seg om beboernes nettbruk. Selv om de unge i det store og det hele gis rom til å være mye på internett på dagtid, har alle for eksempel en regel om at mobiltelefonen legges bort under måltidene.

Slike restriksjoner begrunnes ofte med sosiale forhold, hyggen og samværet. Noen husordensregler setter en tidsbegrensning for å unngå ensidig aktivitet, for eksempel at de unge spiller for mye. De fleste vi snakket med, forteller at Wi-Fi-tilgangen stenges om natten, og én bolig vi var på besøk i, hadde de også regler om at beboernes mobiltelefoner skulle legges igjen i stua når de la seg.

Kompetanse, skjønn, verdier

Det er ikke bare formelle krav som styrer de ansatte i spørsmål om håndtering av risiko for seksuell utnytting over internett. Flere forteller om situasjoner hvor det mest sentrale for deres faglige vurderinger, er erfaring fra lignende situasjoner, kunnskap om risikoen og, ikke minst, deres nære kjennskap til beboeren.

Videre ser vi at de ansattes verdier fremstår som viktige i disse spørsmålene, og det er mange som bruker «familiemetaforer» for å orientere seg. De forsøker å se for seg hva som ville vært det naturlige, eller riktige, valget hvis dette var et «vanlig» hjem og en «ordinær» familie. Særlig er det flere som uttrykker: «Hva ville jeg gjort hvis dette var mine egne barn?»

For de aller fleste virker det imidlertid som valgene styres av en kombinasjon av lovverk, lokale rutiner, kultur og erfaring, og etter hva den ansatte vurderer som til barnets beste:

Vi har rutinebok med aldersgrenser, regler for nettbruk og så videre. Vi diskuterer disse temaene på samlinger oss imellom, og vi blir enige om felles kjøregler, og vi har jobbet mye med kultur. Vi bruker både litt erfaring og litt lovverk i vurderingene. Vi er opptatt av å ikke skreddersy for mange kjøregler, slik at det i hver situasjon er rom for det som er vårt hovedfokus: «barnets beste».

2.3. HÅNTERINGEN I PRAKSIS: UTFORDRINGER, MULIGHETER OG DILEMMAER

I møtene med de ansatte kommer det tydelig frem et engasjement for å finne gode løsninger på hvordan de kan gi barn beskyttelse mot seksuell utnytting over nett, men de fleste møter utfordringer. De har blant annet mange avveininger

35) I likhet med de unge, kjenner en del av de ansatte rettighetsforskriften slik den er beskrevet i kort versjon i brosjyren fra Bufdir (Dine rettigheter. Til deg som bor i institusjon og omsorgssenter) bufdir.no.

36) Rettighetsforskriften § 3

37) «Gjennomgå husordensregler med ungdommene»: bufdir.no

Jeg er kjemperedd for hva vi ikke avdekker. Barna kan bli utsatt for seksuelle overgrep på sine rom uten at vi vet det.

å gjøre, som mellom barnets vern og trygghet på den ene siden og barnets integritet, privatliv og frihet på den andre. De har en rekke regler å sette seg inn i og mange rettigheter de opplever at de må verne om. I tillegg skal det utøves omsorg, og det skal tas hensyn til barn og unge som er spesielt sårbare overfor en risiko som ikke er synlig og konstant, og som for mange er ny og ukjent. I våre samtaler med de ansatte har det blant disse temaene vært fem som i særlig grad har blitt trukket frem som avgjørende for hvordan risikoen håndteres, eller nær sagt *ikke kan* håndteres i praksis: opplevelse av at det ikke er mye man *kan* gjøre; utydelig lovverk og retningslinjer; hensynet til hvor viktig tilgangen til internett er; opplevelsen av hva som er til barnets beste; og viktigheten av gode relasjoner.

2.3.1. «Det er ikke mye vi kan gjøre»

Flere av dem vi har snakket med, opplever at det er lite de kan gjøre for å sette trygge rammer og beskytte barn mot seksuelle overgrep over nett:

Det normale er at beboerne kan gjøre akkurat hva de vil. Vi har null kontroll.

Denne opplevelsen kommer som regel av flere årsaker: at de ikke har nok kunnskap om og innblikk i nettbruken fordi de ikke opplever at det er lov å begrense eller regulere i nødvendig grad, på grunn av beboerens sterke motvilje og, til sist, fordi de mener at de unge uansett vil finne tekniske måter å omgå begrensninger på.

For lite innsikt

For å kunne veilede de unge eller sette hensiktsmessige rammer er de ansatte avhengige av å vite noe om risikoen de unge er utsatt for. Noen ganger får de høre om episoder via andre unge, for eksempel fra et søsken, en annen beboer eller fra foreldre som registrerer mistenkelige kontobevegelser. Noen vurderer risikoen basert på en kombinasjon av atferdsendringer hos den unge, kjennskap til risikobildet og den unges bakgrunn. Men som regel er de ansatte avhengige av at de unge selv *velger å fortelle* om risikoen de møter. Dessverre tror mange at det de unge ønsker å holde skjult, altså det som er spesielt vondt, vanskelig eller skambelagt, som regel også *forblir skjult*:

Internett er et stort mørkt rom.

Noen av de ansatte opplever å ha så lite innsikt og innsyn at de frykter at beboerne kan bli seksuelt utnyttet mens de oppholder seg på institusjonen, uten at de engang har grunnlag for å mistenke at det skjer:

Jeg er kjemperedd for hva vi ikke avdekker. Barna kan bli utsatt for seksuelle overgrep på sine rom uten at vi vet det.

Når de unge sitter alene på rommet med mobiltelefonene sine, forgår ting i det skjulte uten at det fanges opp av voksne. Ansatte «henger ikke alltid med på» hva som rører seg i de unges nettbruk og voksne får ikke innsikt i mulige farer og risikoer som unge kan bli utsatt for.

Det er utfordrende å holde seg oppdatert, Jeg er ikke god på sosiale medier. Hva er de ulike tingene? Hva er farene? Jeg kan ikke nok ... Det skulle vært en guidebok for dummies.

Som ansatt er det vanskelig å se og forstå hva som skjer på internett. Men vi prøver å følge med. Jeg aner ikke hva de forskjellige tjenestene er, selv om jeg bare er ti år eldre enn beboerne her.

Det er viktig å ha kompetanse på hva som rører seg i digitale medier – det er mange eldre arbeidstakere her. For noen er dette så fjernt fra hva man har kunnskap om, at hvis man skal klare å henge med, så må man ha kompetanseheving.

Når risikoen er ukjent, er det svært vanskelig for mange å vite hvordan de skal gi hensiktsmessige råd, å lære de unge å gjenkjenne risikoen før den utvikler seg til overgrep, eller å vite om de kan begrense, gripe inn eller bruke tvang. Dette medfører iblant at ansatte ikke utøver risiko-reducerende grep, selv om de frykter at det kan være nødvendig.

Reglene gir ikke rom

Flere av de ansatte ønsker i noen grad å redusere, begrense eller gripe inn i den unges nettbruk for å håndtere risikoen for seksuell utnyttning over nett.

Noen mener imidlertid at det i rettighetsforskriften ikke gis handlingsrom til å utføre tilstrekkelige tiltak:

Vi kan ikke bestemme over apper de bruker, selv om det er aldersgrenser – slik foreldre kan gjøre. Vi kan bare veilede, ikke sette restriksjoner. Ikke sjekke, ikke slette. Vi kan si til dem: Det er ikke lurt, vi kan veilede, men vi er prisgitt barnas egne valg.

Flere ansatte forstår forskriften dit hen at slik handling krever en svært tydelig faresituasjon. Det holder ikke å ha mistanke om risiko:

Ifølge lovverket er det veldig mye vi kan gjøre, men det betinges av at vi vet. Hvis det er helt krise, kan vi ta fra dem telefonen, hvis vi vurderer at det trengs. Da skal det være håndfaste bevis.

En ansatt vi snakket med, fortalte om en beboer som avtalte møter med voksne menn hun møtte i sosiale medier, og at de ved et par tilfeller kom for å hente henne utenfor boligen. De ansatte viste bort mennene og forsøkte så å veilede den unge. Selv om det fantes risiko for at beboeren kunne gå på internett og avtale slike møter igjen, valgte ikke de ansatte å begrense tilgang til internett for den unges trygghet, ved å for eksempel inndra mobiltelefonen hennes. De mente at de ikke kunne gjennomføre et slik tiltak annet enn i situasjoner som var svært tydelig akutt og opplagt farlig (som å bli med den fremmede).

Vi kan ikke ransake, ikke ta inn telefon. Men de er så sårbare, de er en målskive på nett. De er utsatt for omsorgssvikt. De har så store rettigheter med tanke på hva de kan gjøre på den mobilen – uten at vi kan passe på dem godt nok. De som bor på institusjon, blir ikke beskyttet godt nok, fordi lovverket regulerer.

«De finner alltid internett allikevel»

Flere av de ansatte forteller at deres regulerende og begrensende tiltak i praksis har liten hensikt. De erfarer at forsøk på å håndtere situasjonen ved mistanke om fare ved å ta mobiltelefonen eller skru av Wi-Fi ikke kan lykkes: Ungdommene finner alltid tilgang til internett hvis de vil.

Det hjelper ikke at vi skrur av internett. De kommer til å ligge på telefonen hele natta allikevel.

Det har hendt at politiet har tatt telefonen, så da kommer ungdommene hit uten. Men det har de andre ungdommene, og de kan logge seg på via deres telefoner. I praksis kan man ikke begrense tilgangen. Ikke så lenge de bor med andre ungdommer.

Om natten begrenses tilgangen til nett av seg selv fordi vi alltid skrur av nettet på ruterer. Men noen får 4G av foreldrene sine. Da forsøker vi å samarbeide med foreldrene, men barna er oppfinnsomme og greier å omgå seg allikevel. De deler trådløs tilgang mellom hverandre, eller de kobler seg til naboens trådløse nett.

Videre forteller de ansatte om beboere som midlertidig har blitt fratatt mobiltelefonen sin, men som har hatt flere mobiltelefoner eller SIM-kort i skjul. De forteller om tilfeller hvor beboeren har fått nye mobiltelefoner eller 4G av fremmede voksne i en potensiell «grooming»-situasjon, eller i bytte for direktestrømming av seksuelle handlinger.

De unges reaksjon

Noen ansatte opplever at handlingsrommet deres begrenses på grunn av ungdommenes reaksjon på tiltakene. De forteller at den unge kan reagere så sterkt på å miste tilgangen til internett at situasjonen kan eskalere og bli voldelig:

Vi begrenser internetttilgang når det er nødvendig for å beskytte den enkelte eller alle, men vi må også beskyttes for den unges reaksjon. Når vi begrenser nettbruken, kan beboerens reaksjon være skikkelig sterk og voldsom, noen ganger kan vedkommende kaste ting.

Ifølge de ansatte reagerer beboerne vanligvis ikke slik, men fordi internett er så integrert og avgjørende i livene deres, blir mangelen på tilgang svært vanskelig for dem:

De unge er avhengige av nettet, de er avhengige av å få tilbakemeldinger. De er vokst opp med å få tilbakemeldinger, og hvis vi fratrar dem tilgangen til disse, kan det være en trigger for utageringer.

Enkelte forteller at de synes de burde sette grenser for nettbruken oftere, men at de unnlater å gjøre det grunnet en totalvurdering av situasjonen. De opplever at det er lite hensiktsmessig å skape konflikt når beboerne alltid finner internetttilgang uansett:

Det er veldig vanskelig å håndheve et vedtak som går på begrensninger på internett, det har minimal effekt, og det kan ende med utagering. Hva er verdien, egentlig, når det har så liten effekt og de kan gå på nettet uansett? Det er vanskelig å vurdere hva som er riktig for en femtenåring som ligger våken om natta. Da kan jeg tenke: Hva ville jeg gjort hvis jeg var forelder? De fleste her vil også tenke sånn, men så er vi jo ikke foreldrene, og noen vil ikke gå inn og blande seg fordi situasjoner kan eskalere, ungdommene kan reagere voldsomt. Man

Rettighetsforskriften er såpass uklar at vi må bruke skjønn. Hva som er «tvang», og hva som ikke er tvang, og hva som er lovlig og ikke lovlig, er vanskelig å vite.

står i et dilemma, potensielt kan det blir så ille at det blir voldelig. Hva er da viktigst? Hva er minst viktig? Hvis det ender med vold, og at personalet må holde, da kan det blir en traumatisk situasjon for ungdommen. I en sånn setting må vi se at noen ungdommer trenger den telefonen, også om natta.

2.3.2. Utydelig forskrift: «Vi vet ikke hva vi har lov til å gjøre»

Mens noen mener at de burde, men ikke kan, gjøre mer for å håndtere risikoen, mener andre at det er rom for både å begrense, regulere og å gripe inn i nettbruken på grunn av risikoen for seksuell utnyttning over nett. Svært mange opplever det imidlertid som vanskelig å forstå når de har hjemmel til å gjøre hva, og mener at rettighetsforskriften krever en stor grad av fortolkning. Dette gjelder særlig internettrelaterte forhold. Mange mener at forskriften ikke er tilstrekkelig oppdatert, og at den ikke tar høyde for den måten unge i dag bruker internett på. For eksempel er det flere som er i tvil om hvorvidt de har lov til å kontrollere de unges logg:

For å sikre beboerne kan man sjekke loggen deres med foreldrekontroll. Så vi ser hvis de går inn på pornografi og sider som viser overgrep mot barn, for eksempel. Dette har vi kanskje ikke lov til? Er det overvåking?

Hva er utrygt nok, mistenkelig eller farlig nok?

De fleste vi har snakket med, forstår det slik at institusjonen kan begrense beboernes rett til fritt å kunne benytte seg av elektroniske kommunikasjonsmidler i kraft av sitt ansvar for forsvarlig omsorg og hensynet til trygghet og trivsel. De vet at de, i tråd med rettighetsforskriften, i akutte faresituasjoner kan benytte seg av tvang dersom det er uomgjengelig nødvendig for å avverge fare for skade på person. Men de er i tvil om hvor og når risikoen for skjulte seksuelle lovbrudd som de ikke har innsikt i, kan fremstå som uomtvistelige og akutt farlige.

I tillegg er noen kjent med muligheten til å gripe inn i beboerens personlige integritet, for eksempel ved å ransake, beslaglegge eller kanskje kontrollere nettbruken. Men da må det foreligge «begrunnet

mistanke» om at det som beslaglegges, er farlig på en eller annen måte. Mange ansatte opplever å ikke få grep om hva som utgjør begrunnet mistanke etter forskriften. Eller å få grep om hvordan de skal ha hjemmel til å avdekke mistanke i det hele tatt:

Ifølge lovverket er det veldig mye vi kan gjøre, men det betinges av at vi vet. Hvis det er helt krise, kan vi ta fra dem telefonen, hvis vi vurderer at det trengs. Da skal det være håndfaste bevis.

Vi har slitt med å vite hva som er grovt nok for at vi skal kunne gjøre inngrep. Mange tolkninger, alle mener noe om hva. Vi må bli enige om dette, her går det grenser som er vanskelige å skille.

Flere har inntrykk av at de må vente til risikoen for seksuell utnyttning utvikler seg til å bli «ordentlig farlig», før de kan agere med inngripen:

Vi kan gripe inn i nettbruken når den for eksempel medfører mange rømminger, eller når de bruker internettet til å bli hentet, hvis det er rusmisbruk involvert. En må ha slike fakta, håndfast informasjon om faren, og flere bør mene at det er riktig.

«Hva er begrensning? Hva er tvang?»

Mange lurer også ofte på når en handling går fra å være begrensning av en rettighet som kan begrunnes i ansvaret for forsvarlig omsorg, til å bli regnet som tvang eller annen inngripen i en persons integritet.

Rettighetsforskriften er såpass uklar at vi må bruke skjønn. Hva som er «tvang», og hva som ikke er tvang, og hva som er lovlig og ikke lovlig, er vanskelig å vite.

I en av boligene vi var på besøk i, fortalte de ansatte at de ønsket å stenge Wi-Fi-tilgangen om natten fordi de hadde mistanke om at en beboer ble utsatt for en risiko over nett hun ikke greide å håndtere. Beboeren var tidligere utsatt for seksuelle overgrep, var seksuelt ukritisk og oppsøkende, og de lyktes ikke i å snakke med henne om dette. I slike situasjoner, som ifølge de ansatte ikke er uvanlige, kan begrensning av tilgangen til internett være nødvendig for ivaretagelse av forsvarlig

omsorg. De ansatte forsøkte derfor å skru av Wi-Fi om natten, men fordi hun da koblet seg på egenkjøpt 4G, vurderte de å ta den unges telefon på nattetid mot hennes vilje. Kunne de ansatte ta telefonen med hjemmel i forsvarlig omsorg, eller var en slik handling å regne som et mer alvorlig inngrep eller tvang?

Det hjelper ikke at vi skrur av internett. De kan komme til å ligge på telefonen hele natta allikevel ... Er det i omsorgens navn eller tvangsvedtak ... når telefonen må tas om natta, da?

I en vanlig familie vil det naturlig være adgang til å begrense tilgangen til internett når det er grunn til bekymring eller risiko for fare. Vi må i slike anledninger skrive tvangsprotokoll, slik at beboeren får anledning til å klage. Eller kan begrensningen til tilgangen til dette barnet gå under «omsorg», eller må det skrives tvangsprotokoll på alt?

«Hvorfor atferd og ikke omsorg?»

Noen ansatte synes det er vanskelig å forstå hvordan barnets plasseringsvedtak³⁸ påvirker handlingsrommet de ansatte har for å iverksette tiltak som begrenser og regulerer nettbruk. For ungdommer på atferdsplassering er det særlige regler i forskriften som gir mer rom til å begrense beboerens bevegelse, besøk, samvær og bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler.³⁹ Noen opplever at det er vanskelig å forstå logikken i dette. De forteller at det ikke nødvendigvis er slik at de som er på omsorgsplassering ikke har like store atferds- og rusproblemer som de på atferdsplassering. De ansatte synes det er vanskelig å forstå forskjellen på å «inndra» mobiltelefonen (som man kan gjøre når beboeren er på atferdsplassering) og å «nekte bruk» (som man kan ellers). Videre er det noen som synes det er vanskelig å forstå hvorfor de ansatte ikke kan begrense retten til alle elektroniske kommunikasjonsmidler med hjemmel i § 11 «Elektroniske kommunikasjonsmidler», men begrunne det i ansvaret for forsvarlig omsorg, herunder trygghet og trivsel.

Muligheten til å gjøre noe med risikoen [på internett] er utydlig. For eksempel at det i rettighetsforskriften skilles mellom atferd og omsorg. Men en beboer som er på omsorg, kan ha det største atferdsuttrykket og omvendt. Dette gir ikke mening. De skal liksom ikke gis behandling, de som er på omsorg, men på atferd. Men

så er det jo en grunn til at de er plassert på atferd. Og omvendt. Man burde kunne gjøre de samme tingene når det gjelder begge.

Telefonen til denne gutten [som stadig ble utsatt for fare på nett] ble til slutt inndratt. Men det var vanskelig å vurdere om det var greit å inndra, altså å nekte bruk. Men hva kan man gjøre? Men er ikke det å «nekte bruk av telefon hver gang» det samme som «å inndra»?

Rammeverk og lover tar ikke inn over seg sosiale medier og utfordringer knyttet til dette. Rettighetsforskriften sier at vi kan nekte bruk av telefon i en periode, men når vi har gjort det, har vi måttet forsvare oss mot argumenter som at vi ikke kan bruke [begrensning i retten til fritt å kunne benytte elektroniske kommunikasjonsmidler] når det er snakk om omsorgsplassering]. Men kan vi bruke [retten til] trygghet og trivsel? Da blir det for tolkningsbasert.

«Spesielt vanskelig for de med lite erfaring»

Våre funn viser at særlig nyutdannede og vikarer kan ha vanskeligheter med å forstå hvordan rettighetsforskriften skal brukes i situasjoner der man er bekymret for at barn kan være i fare for å bli utsatt for overgrep på nett.

Hvis man ser på hva som skal til for å inndra ... Mange er redd for og tenker fort at når man gjør en inngripen, så er det tvang. Men [i disse vurderingene] spiller det inn hva slags rolle man har ... Jeg bruker forskriften mye, sammen med hovedkontakten til ungdommene. Men det er også vikarer som ikke har så mye erfaringer, og da er det vanskeligere vurderinger. Hvis noen for eksempel bruker telefoner på en måte som er skadelig for dem, da er det en del ansatte som vil vegre seg for å gjøre noe.

Dette er temaer som de ansatte ofte drøfter seg imellom, og som de forsøker å favne i felles retningslinjer lokalt på institusjonen. De aller fleste viser et stort ønske om tydeligere overordnede regler som sikrer mer enhetlig drift, særlig til støtte for dem som ikke har så mye erfaring og kompetanse.

I én institusjon der vi var på besøk, ga en leder en illustrerende beskrivelse både av dette og av andre utfordringer som har med forståelse av rettighetsforskriften å gjøre:

38) De som er plassert etter barnelovens paragraf § 4-24 og §4-26

39) Rettighetsforskriften §§ 21-25

Jeg ser at andre ikke forstår rettighetsforskriften. Jeg synes den bør gås igjennom fra A til Å i gjennomgangen med ansatte. Som det er nå, har man gjerne begrenset med tid til opplæring, og så tilpasser man innføringen til akkurat den rollen de ansatte her. Men vi her har hatt fokus på dette det siste året, og hva som er forventet i vårt omsorgsansvar. ... Det siste året har det vært mye om tvang i mediene, begge sider av saken, både om for mye og for lite tvang. Dette lever vi i, man kan havne litt begge steder. Vi må gjøre vurderinger hele tiden, Og når det er akutt, så sitter vi ikke på all informasjon. Noen ganger kan vi ta vurderinger om tvang som vi senere ser at var gale, enten for lite eller for mye ... Med forskriften er det utrolig viktig å kjenne godt til den, jeg har hatt mer fokus på dette i det siste, i opplæring av vikarer og så videre. Vi må sette grenser etter hva som er risikoer, som å be dem legge fra seg telefonen, og da må vi dokumentere risikoen, men det er vanskelig for ansatte å gjøre dette grepet.

2.3.3. Hensynet til nødvendig tilgang

For barn og ungdom som bor på institusjon, er internett i dag helt nødvendig for å ta del i hverdagslige aktiviteter og sosiale relasjoner. Landsforeningen for barnevernsbarns politiske plattform fastslår:

Elektroniske kommunikasjonsmidler er en viktig del av barn og unges hverdag. Ved inngrep i retten til fri bruk må man være obs på at dette også kan innebære et inngrep i barnets ytringsfrihet, og barnets rett til privatliv.⁴⁰

Når de ansatte skal vurdere om begrensning av internett i noen tilfeller er til barnets beste, tillegges den betydning internett har for de unge stor vekt. Mange beskriver det de oppfatter som et særlig utfordrende dilemma: Hvis de begrenser tilgang til internett på grunn av risikoen for seksuell utnyttning, for eksempel ved midlertidig å frata de unge mobiltelefonen, fratar de også de unge tilgangene til andre, helt nødvendige funksjoner. De forteller at svært mye av dialogen og informasjonsutvekslingen med skole og fritidsaktiviteter foregår via apper, sosiale medier og meldingstjenester over nettet. Uten internett vil ikke den unge få med seg essensiell informasjon om innleveringer, møtetidspunkt, påmeldingsfrister og lignende, forteller de:

Det var tidligere dårlig nett her i boligen. Det var et stort problem, og de unge gikk glipp av mye viktig

informasjon. Derfor gikk de til innkjøp av 4G. En ungdom gikk på en fritidsaktivitet, og alt om denne lå ute på nett i en gruppe i sosiale medier hvor de blant annet delte informasjon om treninger, og som ungdommen ville være en del av. Alt blir lagt ut på nett, fritidsaktivitet, lekser, informasjon fra skolen. Oppgaver og alt sånn er på nett.

De ansatte er bekymret for at mangel på tilgang gjør at «deres ungdommer» får enda større vansker med å «henge med», føler seg mer utenfor enn de allerede gjør, og kanskje gir opp fritidsaktiviteter. Ikke minst er de opptatt av hvor viktig tilgang er for beboerens trivsel, følelse av samhörighet og lokal tilhörighet. De erfarer at de unge med tilgang til internett lettere kan opprettholde positiv kontakt med familie og venner, og får bedre ivaretagelse av flere rettigheter, deriblant ytringsfriheten, rett til privatliv, informasjon, medbestemmelse og til bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler.

I tillegg ser mange av de ansatte at internett har fått grunnleggende funksjon i utformingen av de unges liv. Det er en sentral arena for tilegnelse av sosiale ferdigheter, identitet, normer og språk: Flere av de ansatte trekker for eksempel frem at de unge foretrekker å chatte sammen fremfor å snakke ansikt til ansikt, kun tar opp vanskelige temaer med voksne i korte tekstbeskjeder og sjelden ellers viser seg i det sosiale rom. De forteller om unge som vanligvis er introverte og stille, men som på internett finner sin stemme:

På sosiale medier kan det spilles opp under rollen av å være den «gjerne institusjonsungdommen», later som han gjør farlige ting. Men! Her er også fine ting, for eksempel kreative og morsomme filmer. Disse ungdommene, som er særlig utsatt, får en stor «boost» når jevnaldrende ser dem. Dette er ungdom som er sårbare, sliter med sosial angst, sliter med forholdet til sine jevnaldrende. Og de finner på sosiale medier sitt språk. «Den ensommes språk.» Her snakker han høyt. Der bruker han stemmen sin så høyt han kan, for han har ellers ingen stemme.

En ansatt påpeker at for at vi skal forstå hvilke konsekvenser begrensning og regulering kan ha for den unge, er det vesentlig at vi voksne forstår hva internett betyr for dem:

40) Landsforeningen for barnevernsbarn, Politisk plattform 2019–2020 barnevernsbarna.no

Når vi inndrar eller kontrollerer, er det viktig at vi forstår at telefonen er ikke en dagbok, men hele verden.

Når vi inndrar eller kontrollerer, er det viktig at vi forstår at telefonen er ikke en dagbok, men hele verden.

Alle vi har snakket med, ønsker å gi de unge så mye fritt handlingsrom de kan, og vil i så liten grad som mulig grad bruke tvang eller i det hele tatt begrense handlings- og bevegelsesrommet deres. Noen ganger opplever imidlertid flere at det må til.

2.3.4. «Må bare gjøre noe»

De fleste av dem vi har snakket med, tror at begrenning av eller inngrep i internetttilgang er nødvendig for ivaretagelse av beboernes trygghet iblant. Men fordi reglene oppfattes som uklare, fordi risikoen ikke er tilstrekkelig kjent eller de er bekymret for den unges reaksjon, er de altså i tvil om å ta slike grep. Noen mener imidlertid at man allikevel av hensynet til barnets beste bare må foreta et valg, selv om dette er vanskelig.

Det er krevende å frata unge mobiltelefon og nettilgang. Det er lett å gjemme seg bak rettighetsforskriften. «Vi har ikke lov til det, vi har ikke lov til å røre den telefonen.»

Det enkleste er å ikke gjøre noe med det. Kan lett «gjemme» seg bak lovene.

Rettighetsforskriften er et helvete å bruke når man har en femtenåring som ligger hele natta på internett. De vet at det kan de, for de kan rettighetsforskriften. Men vi har allikevel, og dette krever at man er veldig trygg i faget sitt, tatt telefonen mange ganger på grunn av risiko.

Iblant foretar de ansatte for eksempel valg om å begrense, kontrollere, beslaglegge eller bruke tvang, selv om de er usikre på hva som utgjør «begrunnet mistanke». Dette henger ofte sammen med at de vurderer risikoen som svært høy. Mange inkluderer i vurderingen ikke bare den ytre trusselen (sannsynlighet for å bli utnyttet), men tenker over hvor stor konsekvens det å bli utnyttet seksuelt vil ha for barnet:

Man må slippe dem opp litt. – Men hva hvis noe skjer? De kan bli så veldig ødelagt av det ... De straffes så veldig for det. Vi må inn og lage noen regler.

Blant slike grep er for eksempel begrenning av tilgangen til internett, retten til elektronisk korrespondanse og til å ha mobiltelefon:

Én beboer måtte få en gammel telefon uten mulighet til å ha appfunksjonalitet, fordi han ukritisk tok bilder av seg selv.

For å få bedre innsyn, slik at de kan vurdere risikoen og håndtere situasjonen deretter, forteller noen få også om tilfeller hvor de for eksempel måtte kontrollere og overvåke med apper:

Mange ganger er ikke reglene oppdatert, så vi må fokusere på barnets beste. Det er egentlig strenge regler for hvordan man skal gå frem, og man må ha god oversikt. Det er ikke lett å få reglene til å tilpasse virkeligheten (bare hvis du har alvorlig mistanke). Men man kan ikke byråkratisere så mye. Det burde være enklere å lese meldingene. Mange av de ansatte vet ikke hva de ikke skal gjøre / ha lov til. Hvis vi ikke hadde appen, er det så mye som kunne ha skjedd.

Hvis jeg har hatt mistanke om at ungdommen har sendt eller mottatt krenkende meldinger, har jeg sjekket telefonen. Sett på loggen deres.

Når de ansatte benytter seg av tvangsgrep, må dette protokollføres. Årsaken må dokumenteres, og det må fattes et vedtak hos fylkesmannen. Iblant vurderer ansatte det som viktig å gjøre et tvangsvedtak, ikke bare for å begrense risikoen, men også for å gi den unge mulighet til å klage og for å synliggjøre risikoen for fylkesmannen:

Vi var i tvil om vi bare skulle dokumentere det, men vi ville ha det som tvangsvedtak, for at det skulle synliggjøres hos fylkesmannen – så de kunne vurdere det.

2.3.5. Nære relasjoner, samtaler og synlighet i en fragmentert tilværelse

Blant alle grep som tas for å redusere risiko og farer over nett, er de vi har snakket med, enige om at det aller viktigste grepet er gode samtaler. I slike samtaler kan de voksne sette i gang en tankeprosess hos de unge, veilede dem og gi dem hjelpemidler til å håndtere risikoen før den utvikler seg til fare. De unge kan fortelle om sine erfaringer, forhåpentlig også de som er vanskelige å snakke

om, og de voksne får den innsikten de trenger for å kunne foreta riktige valg i samsvar med forskriften. Ikke minst kan de voksne med dette bidra til at barna og ungdommene får kompetanse til å håndtere risiko når de ikke lenger er under barnevernets omsorg. Så selv om de ansatte vi har snakket med, sjelden vurderer at samtale alene kan ivareta beboerens trygghet, og mener det ofte er nødvendig å begrense eller å regulere nettbruken i tillegg, er de enige om at jo mer rom for åpen dialog og gode møter om dette temaet, jo bedre er det:

Barna har lyst til å gjøre gode valg. Å få til gode dialoger er det viktigste vi kan gjøre.

Så lenge ungdommen har kontroll på egen telefon, så vil ikke voksne helt og fullt kunne forhindre at slikt [seksuelle overgrep eller krenkelser] skjer. Man kan sette inn enkelte forebyggende tiltak, men alt i alt tenker jeg at det beste tiltaket er å fokusere på relasjon og trygghet, og skape en arena hvor overgrep og hva som er ok eller ikke ok å snakke om.

Det er viktig å snakke med ungdommene om hva de gjør, hvem de snakker med, ha et åpent og ærlig forhold om slike ting. Da er det også lettere dersom det skjer noe.

For å lykkes med slike samtaler er de ansatte svært bevisst på sin egen fremgangsmåte. Mange av de unge kan ha erfaringer som gjør det vanskelig å åpne seg og i det hele tatt å delta i samtaler som omhandler seksualitet, grenser og overgrep. Derfor er det først og fremst viktig, ifølge de ansatte, å bygge en nær og trygg relasjon mellom beboer og ansatt.

Det aller viktigste her er å snakke om disse tingene på en naturlig måte og skape trygghet slik at ungdommene forteller og kan åpne seg om det som eventuelt er vanskelig. Vi må rette fokuset mot relasjonsbygging og trygghet.

Tidligere hadde vi en ungdom som filmet seksuelle handlinger og la det ut på sosiale medier. Ungdommen ble truet til dette: Hvis du ikke gjør sånn og sånn, kommer jeg til å vise det til de ansatte. De groveste eksponeringstilfellene er vanskelige å kartlegge og finne. De er ikke klare for å ha disse samtale. De er så krenket, har så dårlig forhold til sin egen kropp, er så knekt. Derfor er det aller viktigste den nære relasjonen til de ansatte.

Fleire påpeker at tvang og begrensning av rettigheter kan virke mot slik nær relasjonsbygging, og at det uten regulering blir mer rom for tillit og dialog. De

unge kan oppleve sin egen nettatferd som skamfull og kjenne på skyld for seksuelle hendelser, også når de selv blir utsatt for overgrep. Frykten for hvordan den ansatte reagerer, kan gjøre at de unnlater å fortelle. De voksne er derfor opptatt av å *synliggjøre at de tåler hva enn de forteller:*

Det viktige er å ikke skyve dem bort. Den første gangen de sier ifra, må de merke at det går bra. Vi må snakke med dem om hvem de er, og ikke hva de gjør.

Når man snakker med ungdommene, er det viktig å legge ned lista: «Alle kan drite seg ut, dette kan skje den beste.» Da tør de å fortelle. Vi har et eksempel med en som var i sexprat, men som sa nei til forespørsel om å sende bilder. Ungdommen syntes det var så nedverdiggende å fortelle om sexmeldingene [at hun egentlig ikke ville fortelle om bildeforespørselen]. For at de skal fortelle om det som er verre, så er det viktig å ikke skape skam.

Svært mange får tilsendt og videresender bilder [av seksuell art]. Det er viktig med holdningsskaping og bredt perspektiv. Ikke pekefinger ... Når vi snakker om dette daglig, blir det naturlig. Mange kommer nå og viser oss hva de holder på med, og hvem de snakker med på nett.

I noen boliger utvikles punkter om nettvett i husordensregler sammen med beboeren. Dette gjøres for å styrke barnets medvirkning og medbestemmelsesrett, og for å begrense behovet for maktgrep. De unge vil ha større eierskap til, og forståelse for, regler de selv har vært med på å utforme. I en annen bolig opprettet de voksne et «digitalt råd» som ikke bare skulle bidra til trygghet under oppholdet, men også minimere risikoen i et langsiktig perspektiv:

Her snakket vi alvorlig med barna om farene på internett. Om det som er sannsynlig. Dette ble aktuelt å gjøre her, fordi denne risikoen er en sak her. Her driver vi med aktiv opplysning, lærer de å ta gode valg, for barnevernets kontroll vedvarer ikke når den unge blir eldre. De må også kunne ta de riktige valgene når de flytter herfra.

Men på tross av ønsket om å skape et åpent rom for samtale forteller de fleste at de ikke lykkes med å komme i dialog med barn og ungdom om dette. Dette kan skyldes at temaene er tabu eller skambelagt, eller at de unge ikke har nødvendig tillit til den voksne. Et høyt antall ansatte, mange vikarer og deltids- og skiftordning kan gjøre det

utfordrende å bygge trygge rom som den unge vil åpne seg i:

Hvordan kan de unge oppleve en trygg relasjon når det er så lenge mellom hver vakt? Tanken er bygget på en relasjon som ikke er der.

De ansatte forteller at andre beboere, venner og familie kan spille en viktig rolle i å avdekke risiko på nettet. Familien har kanskje kjennskap til historikk om risikoatferd og kan opplyse om typiske situasjoner hvor beboeren utsettes for fare, mens ungdommens jevnaldrende kan ha innpass i de samme rommene på nettet som ungdommen, og varsle om det de vurderer som farlige situasjoner og relasjoner:

Avdekking skjer blant annet ved at venner kontakter institusjonen og forteller. At det er flest voksne rundt barna på institusjon, er noe som i seg selv fører til at det er vanskeligere å avdekke enn det er hvis barna bor i en familie med andre unge.

Vi har ikke lov til å kontrollere dette ... Vi kan være venner med dem på sosiale medier, men de blokkerer oss ofte fra det negative. Grunnen til at vi allikevel finner det ut, er at de alltid sladrer på hverandre.⁴¹

2.4. OPPSUMMERT

Som vi har sett, håndteres barn og ungdoms risiko for seksuelle overgrep over internett på svært ulike måter. Noen ansatte kontrollerer, mens andre begrenser, veileder, og noen gjør nesten ingenting i lignende situasjoner. De aller fleste mener at det er nødvendig å begrense tilgangen til internett i en viss grad, og iblant mener noen at det er nødvendig å bruke tvang. Men de aller fleste havner et sted midt imellom, og håndterer risikoen med en mild begrensnings som udiskutabelt kan forklares som til barnets beste når det opplagt er risiko, men ikke ellers.

De ansatte vi har snakket med, opplever at det er en reell risiko for at de unge bosatt ved deres institusjon blir utsatt for seksuallovbrudd over internett, og at denne risikoen ikke blir håndtert på en slik måte at de unges trygghet blir ivaretatt.

41) Utsagnet dreier seg om risiko på nett generelt.

KAPITTEL 3

REFLEKSJONER OG ANBEFALINGER

Basert på funnene fra våre samtaler med ansatte på barnevernsinstitusjon om hvordan de håndterer risikoen for seksuell utnytting over nett, vil vi nå se nærmere på hva som kan være årsaken til noen av utfordringene de har, samt foreslå tiltak for å styrke arbeidet deres. Vi håper å belyse hvilke områder som bør prioriteres, og hva vi trenger mer kunnskap om for å sikre at barn og ungdommer som bor på institusjon, skal få den tilgangen de trenger til internett, samtidig som de beskyttes tilstrekkelig mot seksuell utnytting.

3.1. FEM SÆRTREKK REGELVERKET IKKE FAVNER

Rettighetsforskriften ble vedtatt i 2011, og erstattet daværende forskrift av 12. desember 2002 nr. 1594 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon.⁴² Daværende Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet ønsket med den reviderte forskriften å sette et særlig fokus på institusjonenes plikt til å gi barna og ungdommene de har påtatt seg ansvaret for, god og forsvarlig omsorg og behandling.⁴³ Rettighetsforskriften innebar enkelte materielle endringer sammenlignet med forskriften fra 2002, nødvendig gjort av den samfunnsmessige utviklingen. Den tidligere bestemmelsen om begrensninger i retten til telefonkontakt ble for eksempel utvidet til å gjelde alle elektroniske kommunikasjonsmidler.

På tross av dette viser funnene fra vår undersøkelse at de ansatte i dag opplever rettighetsforskriften som vanskelig å forstå, særlig når det gjelder nettrelaterte problemstillinger. De finner den for lite i samsvar med moderne behov.

Dette kan skyldes at det har skjedd store samfunnsmessige endringer i ettertid av vedtakelsen av rettighetsforskriften, hvor internett har blitt betydelig mer tilgjengelig for barn og ungdom. De unges nettbruk i dag gir nye former for risiko, som igjen krever nye måter å regulere og håndtere risikoen på. Redd Barna mener det vil være hensiktsmessig å se nærmere på om rettighetsforskriften er egnet til å oppfylle kravet om en effektiv beskyttelse av barn mot seksuelle overgrep i lys av denne samfunnsmessige utviklingen.

Internett er altomfattende

Tidligere har internett blitt sett på som en egen sfære utenfor den verden vi ellers lever i, og det har vært et skille mellom internett og «det virkelige liv». For de fleste gir ikke dette skillet mening lenger: Nå er ikke internett et «sted vi drar til iblant», men noe som inngår i alt – en utvidelse av samfunnet vårt. Særlig er internett, som vi har sett, integrert i ungdommers liv.

Det kan synes som rettighetsforskriften ikke favner denne integrasjonen, all den tid den skiller mellom bestemmelser som handler om «elektronisk kommunikasjon» (§ 11 og 24) og øvrige bestemmelser, selv om disse beskriver forhold som også kan forekomme digitalt. For eksempel kan man se for seg at § 10, som bestemmer at institusjonen kan begrense samvær og besøk i kraft av sitt ansvar for å gi forsvarlig omsorg for den enkelte, burde være utvidet til å gjelde samvær over nett. Risiko og fare kan jo i dag like sannsynlig inntreffe i virtuelle møter som i tradisjonelle, fysiske møter mellom mennesker.

42) I 2012 publiserte departementet retningslinjer for praktisering av Rettighetsforskriften i rundskriv Q-2012-19. Formålet med retningslinjene var å skape økt forståelse for, og mer enhetlig praktisering av, reglene i Rettighetsforskriften.

43) Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften). 2012. Barne- og likestillingsdepartementet. Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012) Oslo. 2012.

44) I rundskrivet heter det om dette at «institusjonen i kraft av omsorgsansvaret [vil] kunne begrense beboerens adgang til å motta besøk. Dette kan være tilfelle hvor institusjonen etter en konkret vurdering kommer til at det er fare for eller mistanke om overgrep eller annen grenseoverskridende atferd.»

Som en konsekvens av hvor altomfattende internett har blitt, mener Redd Barna det bør undersøkes om det kan være nødvendig å utvide flere av forskriftens bestemmelser til også å omfatte digitale forhold.

Det usynlige på internett

Rettighetsforskriften beskriver hvilke krav og hensyn de ansatte må vurdere for å begrense ungdommenes rettigheter, og hvilke krav og hensyn de må vurdere for å anvende tvang.⁴⁵ Våre funn viser imidlertid at de ansatte ofte ikke er trygge i sin vurdering av dette når det gjelder nettbruk, ofte fordi risikoen er skjult. Utnytingen kan skje når ungdommen er alene på værelset med telefonen sin, helt stille, og i lukkede, virtuelle rom uten innsyn. De ansatte kan vurdere risikoen basert på den unges historikk og et kjent økt trusselbilde, men de kan ikke se faren, og ikke nødvendigvis høre eller merke den på noen måte. Da er det vanskelig å vurdere forskriftens krav: Når er det nødvendig å bruke tvang for trygghetens skyld? Når utvikler en situasjon til å representere akutt fare? Er det når tolvåringen ser på direktestrømmet porno? Eller når kjæresten tar et nakenbilde av dem med mobilen? Og når foreligger det begrunnet mistanke? Er det når erfaringen tilsier at det mest sannsynlig vil skje igjen? Er det når foreldrene ser mistenkelige innkommende beløp på ungdommens konto og mistenker at trettenåringen selger nakenbilder av seg selv? Eller når det går rykter om at beboeren chatter seksuelt med en voksen?

En konsekvens av dette kan være at ansatte ikke iverksetter tilstrekkelig tiltak før risikoen utvikler seg til *synlig* fare. Det bør derfor redegjøres for om forskriften kan utformes slik at den tar høyde for at barn blir utsatt for skjult overgrep uten merkbare symptomer, gir rom til å kunne avdekke alvorlig risiko over nett og gir føringer om når en situasjon er «farlig nok» til å begrenses, før lovbruddet inntreffer.

«Internett» versus «elektroniske kommunikasjonsmidler»

Begrepet «internett» nevnes ikke i rettighetsforskriften, og kun én gang i rundskrivet. Ellers brukes stort sett begrepet «elektroniske kommunikasjonsmidler» om det som kan knyttes til nettbruk. Det er verdt å vurdere om det er mer hensiktsmessig

om forskriften beskriver *internett* direkte, all den tid det er forskjell på stedet (internett) og middelet for å nå dit (smarttelefonen, datamaskinen og nettbrettet). Fordi man ikke kan nå det ene uten det andre, er det iblant flytende overganger, men ikke alltid: For eksempel har vi sett at en beboer fikk en mobiltelefon uten funksjonalitet for internett, og vi har sett at unge nesten alltid finner en måte å være på internett på, selv når voksne inndrar mobiltelefon, nettbrett og datamaskin. Trolig føles det som et mye større inngrep i personlig integritet å bli fratatt sin mobiltelefon, og således miste tilgangen til all ekstern kommunikasjon og sin informasjon (bilder, filmer, logger), enn å kun bli fratatt tilgangen til internett. For at de ansatte skal få presis veiledning og tydeligere regulering av sitt handlingsrom overfor beboerne, vil det være hensiktsmessig å innarbeide «internett» eksplisitt i rettighetsforskriften.

Internett som sted og rom

Selv om internett ikke er et fysisk rom eller geografisk sted, kan det i større og større grad forstås på en slik måte. Snart er *all informasjon* tilgjengelig på internett, i alle deler av verden, for alle generasjoner og utformet slik samfunnet ellers er det. Noen rom er offentlige, noen er private. Noen steder frekventeres alle, noen av barn, andre av voksne.

I henhold til rettighetsforskriften kan institusjonen «begrense beboerens adgang til å forlate institusjonsområdet og til å bevege seg fritt innenfor institusjonsområdet i den utstrekning det er nødvendig ut fra formålet med plasseringen».⁴⁶ I tråd med den samfunnsmessige- og teknologiske utviklingen kan man se for seg at det kan være nødvendig å begrense adgang til bevegelse på internett av samme årsak. Hvis et sårbart barn beveger seg alene i et rom uten innsyn fra trygge voksne og blir oppsøkt av en anonym person som ikke gir seg til kjenne, bør dette vurderes som risikabelt uavhengig av om rommet er fysisk eller virtuelt.

Videre gis det i henhold til rettighetsforskriften åpning for, hvis nødvendig, å ransake værelser, eller kontrollere brev og beslaglegge eiendeler. Den beskriver imidlertid ikke hva som skal til for at dette kan gjøres hvis det som mistenkes å inneholde noe farlig, ikke er i fysiske rom eller i gjenstander, men

45) «Opplæring i rettighetsforskriften»: bufdir.no

46) § 12, Særlige regler ved plassering etter § 4-24 og § 42-6

Sannsynligheten for at et barn eller en ungdom i en sårbar situasjon, slik barn på institusjon ofte er, blir utnyttet seksuelt over nett, kan vurderes til å være høyere enn for andre barn.

virtuelt.⁴⁷ I arbeidet med denne rapporten har vi funnet at det for de ansatte på institusjon kan være relevant å «oversette» dette til det virtuelle, slik at de har tilsvarende handlingsrom med hensyn til nettbruk. Vi mener at det bør utredes om rettighetsforskriften også gir hjemmel for dette, altså at det ved antatt høy, akutt fare kan gis anledning til å «ransake» mobiltelefonen og kontrollere e-postrekken, eller å «beslaglegge» kontoer på sosiale medier.

Det potensielt sett alltid «farlige» ved internett

For at en skal kunne bruke tvang eller kunne gripe inn i den unges personlige integritet, skal det, som vi har sett, foreligge en vurdering av om dette er åpenbart nødvendig for å ivareta barnets trygghet, om det er en akutt faresituasjon eller begrunnet mistanke om fare. Når det gjelder risiko for seksuell utnyttning over nett, kan man imidlertid ofte forstå situasjonene som farlige og som en trussel mot barnets trygghet. Sannsynligheten for at et barn eller en ungdom i en sårbar situasjon, slik barn på institusjon ofte er, blir utnyttet seksuelt over nett, kan vurderes til å være høyere enn for andre barn. Hvis den ansatte mener at det er nødvendig for barnets trygghet å i slike situasjoner bruke tvang, og man tolker forskriften dit hen at den gir rom for det, kan man si at den nesten alltid åpner for tvangsbruk, fordi denne faren nesten *alltid* finnes. I tråd med en slik tolkning vil en ansatt som mistenker at en beboer kan bli utsatt for overgrep på nett, i kraft av sitt ansvar for forsvarlig omsorg, inndra telefoner og søke gjennom logger og lignende selv om beboeren motsetter seg det.

En slik tolkning kan potensielt gi et stort handlingsrom for den ansatte, og i noen tilfeller vil den kunne gi svært mye rom for å begrense og å bruke makt. Vi mener at det bør utredes om rettighetsforskriften kan tolkes på denne måten.

Muligheten til å overvåke

Enkelte tiltak for redusering av risiko for seksuell utnyttning over nett kan også involvere bruk av

teknologi for å overvåke den unges bevegelser i en eller annen grad. For å redusere risikoen kan de voksne benytte elektroniske løsninger som forhindrer beboernes tilgang til nettsider og applikasjoner som i særlig grad kan utsette dem for fare. De kan også få varsler på sin egen telefon og spørsmål om å godkjenne eller avvise forespørsler, tilganger eller transaksjoner, eller de kan spore ungdommer som forsvinner og blir med voksne hjem.

Overvåking dekkes ikke av rettighetsforskriften. Vi har imidlertid snakket med noen som benytter seg av metoder som man kan definere som overvåking, selv om moderne teknologi gjør at overvåkingen kan skje med mindre inngripen enn tidligere. Noen av dem som jobber med de yngre barna, bruker apper som overvåker de unges nettbruk og varsler voksne eller sperrer tilgangen når de beveger seg inn på «farefulle» nettsider, og krever godkjenning av voksne ved innstallering av apper. De forteller at uten applikasjoner som i en viss grad overvåker den unges nettbruk, ville de ikke klart å ivareta barnets sikkerhet. Noen forteller også at de har fått tillatelse av dette fra fylkesmannen. Andre bruker aldri slike metoder, fordi de er overbevist om at det ikke er lov.

Det er også viktig at det i regelverket gis føringer og rettledning når det gjelder overvåking. Dette er et sensitivt tema som det hersker stor uenighet om, og som potensielt sett kan gå på bekostning av de unges rettigheter på institusjonen, men som ikke favnes av forskriften i dag.

Fordi slike virkemidler er relevante for de ansatte å bruke når de skal håndtere risikoen for å bli utnyttet seksuelt over nett, mener Redd Barna at det er svært viktig at det gjøres en grundig redegjørelse av hva moderne former for kontroll- og overvåkings-systemer kan medføre, og hvilke rettigheter barn har for å bli beskyttet mot overvåking. Videre anbefaler vi at institusjonene må veiledes i bruken av slike metoder når de skal håndtere risikoen for seksuell utnyttning over nett.

47) For eksempel beskrives det i § 18 Beboernes korrespondanse» at «post som kommer til institusjonen kan kontrolleres når det er begrunnet mistanke om at forsendelsen inneholder rusmidler eller farlige gjenstander».

3.2. VEILEDNING OG TILRETTELEGGING FOR GODE RELASJONER

Av alle tiltak som bidrar til å beskytte unge mot å bli utnyttet seksuelt over nett, er det få som oppleves som virkningsfulle uten at de samtidig går på bekostning av rett til medvirkning og fri bruk av kommunikasjonsmidler. Derfor iverksetter mange tiltak som å veilede og å informere først. Dette er helt i samsvar med rettighetsforskriften:

Det er også en viktig del av omsorgsansvaret å beskytte beboeren mot nettrelaterte overgrep. Institusjonen må støtte beboeren og gi veiledning i nettatferd, herunder i hvilke nettsteder som ikke bør besøkes, og hvilke kontakter som ikke bør knyttes over nettet.⁴⁸

De ansatte forsøker å skape rom for at de unge selv velger å fortelle, å utvikle punkter om nettbruk og nettvett i husordensregler og å avholde «digitale råd» sammen med beboerne. Videre ser vi at de beboerne som er så heldige å ha god og sunn kontakt med familie og venner, et trygt beboerfellesskap på institusjonen og et fast skolemiljø, ser ut til å være bedre beskyttet på nett. Spesielt viktig, har vi sett i samtale med de ansatte, er relasjonen til andre ungdommer.

Slike forhold og tiltak ser ut til å redusere behovet for tvang eller inngrep i de unges nettbruk, og gir ungdommene verktøy til å håndtere dette også på egenhånd når de ikke lenger er under barnevernets omsorg.

Redd Barna anbefaler derfor at det prioriteres å legge til rette for gode samtaler og veiledning om risiko på nett, både mellom ansatt og beboer, blant beboerne, og med øvrig nettverk. Dette må anerkjennes som viktig, det må settes av tid, og de ansatte må få nødvendig opplæring og mulighet til å bygge stabile relasjoner.

3.3. KOMPETANSE OM RISIKO FOR SEKSUELL UTNYTTING OVER NETT

For at de ansatte skal være godt rustet til å håndtere risikoen for seksuell utnyttelse over nett, kreves det svært mye av dem. For det første kreves en god del innsikt. De ansatte bør for eksempel ha oppdatert kunnskap om internett; sider, apper og sosiale medier. De må ha kunnskap om seksualitet og hva seksuelle overgrep er. De bør kjenne

risikobildet, og for eksempel vite noe om hva som kjennetegner overgriperes atferd på nett. Og de bør kjenne den unge beboeren godt og vite hva tilgangen til internett betyr for dem. Oppsummert finner vi at når de ansatte skal håndtere risikoen for seksuell utnyttelse over nett, kreves det implisitt at de har kompetanse om:

- Internett: apper, sosiale medier, tjenester
- Rettighetsforskriften, inkludert rundskriv og tolkningsuttalelser
- Beboerens rettigheter generelt
- Beboerens bakgrunn, personlighet og atferdsmønster
- Seksualitet, grenser og seksuell utnyttelse
- Seksuell utnyttelse over internett
- Hva tilgang til internett betyr for akkurat denne beboeren

I tillegg skal dette utføres med omsorg og forståelse, av ansatte med lang erfaring og faglig trygghet, som evner å ta krevende avgjørelser på tross av utfordringer. For nyansatte eller ufaglærte kan håndteringen av risikoen være spesielt vanskelig.

Vi anbefaler at arbeidet med å håndtere risiko for seksuell utnyttelse over nett blir prioritert i samsvar med det omfanget og den alvorlighetsgraden det har. Det bør tilrettelegges for mer informasjon og opplæring av de ansatte, om kriminalitetsbildet, hvordan identifisere og redusere risiko og om ungdoms generelle bruksmønster. Dette vil kunne bidra til et bedre grunnlag for veiledning, til å gi økt forståelse av hvilke tiltak de har hjemmel til å iverksette, samtidig som de skal ivareta beboernes nødvendige tilgang til internett.

3.4. BEBOERENS TIDLIGERE ERFARINGER PÅ INTERNETT

Når de ansatte håndterer risikoen, finner vi at de gjør det med blikket rettet mot barnet eller ungdommens grunnleggende behov og hva som skal til for å gi akkurat denne personen omsorg og beskyttelse:

Det er viktig å sørge for at barna blir sett. Da slipper de å utsette seg for fare på nett ved å eksponere seg selv der.

For å kjenne den enkeltes behov for beskyttelse på nett, er det viktig at de ansatte forsøker å sette seg inn i beboerens nettbruk og vaner. Noen ganger

48) Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften). 2012. Barne- og likestillingsdepartementet. Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012) Oslo. 2012.

kan det også være nødvendig med kjennskap til beboerens tidligere erfaringer på internett. Med slik innsikt, kan ansatte bedre vurdere hvor sårbar beboeren er for risikoen, og bedre håndtere faren – før den inntreffer. Flere av de ansatte vi har snakket med, forteller imidlertid at de ikke vet noe om hva beboerne har opplevd av krenkelser og overgrep på nett når de ankommer institusjonen. Selv ikke når de har en bakgrunn som gjør dem særlig sårbare for dette.

Vi anbefaler at barneverntjenesten vurderer om det er hensiktsmessig å sikre at det er etablert rutiner for overføring av informasjon knyttet til beboerens nettbruk når dette er relevant i vurderingen av beboerens risiko for å bli utnyttet seksuelt over nett.

3.5. BEHOV FOR FORSKNING OG UTVIDET FORSTÅELSE

Å håndtere risiko for seksuell utnyttning over nett mot barn som bor på barnevernsinstitusjon er, som vi har sett, svært utfordrende for de ansatte. Det er vanskelig å balansere de mange ulike hensyn, som behovet for trygge rammer opp mot fordelene med friere tilgang til internett, å vurdere hva som er *farlig nok*, og hvordan det skal avdekkes, og samtidig operere i samsvar med forskriften. I forsøket på å ivareta flere hensyn blir rettighetsforskriftens paragrafer oppfattet av mange som for vage, og de åpner for motstridende tolkninger med svært ulike konsekvenser. Én tolkning kan medføre stort handlingsrom for begrenning og tvang og dermed i verste fall *for mye rom for makt* til å frata de unge tilgang som er helt nødvendig for dem. En annen tolkning innebærer at de ansatte regulerer og begrenser for lite. Dette kan lede til at *den unge beboeren får for mye fritt handlingsrom* uten beskyttelse, og er slik mer utsatt for å bli, i verste fall, seksuelt utnyttet over nett.

Fordi det er så mye som spiller inn i de ansattes vurderinger, fordi flere av disse faktorene er ukjente, og fordi svært mange av dem går på bekostning av andre, mener vi at det bør tas høyde for at det ikke er mulig å finne den nødvendige balanse i dette, slik departementet ga uttrykk for i rundskrivet i 2012:

Departementet ser det som viktig at rettighetsforskriften inneholder den nødvendige balanse mellom beboernes behov for vern om sin integritet og institusjonens behov for å kunne anvende tvang der dette er nødvendig.⁴⁹

Det er i dag ikke mulig å fjerne all risiko for at barn kan komme i kontakt med personer som kan utnytte dem seksuelt, uten at dette går på bekostning av andre rettigheter. Alle begrensninger av nettkontakt vil gå på bekostning av noen annet – og konsekvensene av dette må vi være oss bevisst for å kunne håndtere.

For at vi skal kunne gjøre gode vurderinger av alternativene, og for at vi skal kunne forstå konsekvensene, trenger vi mer kunnskap og forskning om dette og hvordan den teknologiske utviklingen påvirker barns beskyttelse. Hva er endringene i risikobildet, hvordan arter lovbruddene seg, og hvordan påvirker de barn og ungdom bosatt på institusjon spesielt? Videre trengs det forskning om hva mangel på tilgang vil bety for dem, og grundig kartlegging av hvordan dette vil påvirke rettighetene deres. I tillegg mener vi at det vil være behov for å utrede bruk av moderne digitale hjelpemidler som kan håndtere risikoen med sperring, aldersgrenser og varsler. Hva er fordelene, og hva er ulempene?

På grunnlag av denne forskningen og kunnskapsinnhenting vil alle involverte parter, også lovgivende myndighet, forhåpentlig være bedre rustet til å håndtere denne krevende nye formen for lovbrudd. Forhåpentlig kan barnevernsinstitusjonen på lengre sikt få veiledning og regler som er mer i samsvar med samfunnsutviklingen, og som er tilrettelagt for ungdommene bosatt hos dem.

Slik vil regelverket forhåpentlig etter hvert modnes, slik denne ansatte håper på:

Regelverket er litt i veien fordi det er en forskjell på hvordan man håndterer internett, og hvordan man håndterer andre ting. Det vil få en plass, men det er ikke modent ennå. Lovverket kommer etter hvert.

49) Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften). 2012. Barne- og likestillingsdepartementet. Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012) Oslo. 2012.

KAPITTEL 4

AVSLUTNING

I denne rapporten har vi sett nærmere på hvordan risiko for seksuell utnytting over nett håndteres på barnevernsinstitusjon. Vi har snakket med de ansatte om hvordan de opplever risikoen, hvilke regler og rammer de forholder seg til, samt hvilke utfordringer og løsninger de har. Vi har undersøkt om de synes beboerne får den beskyttelsen de trenger mot seksuell utnytting over nett, den tilgangen til internett som de har krav på, og om de ansatte har tilstrekkelige muligheter til å håndtere risikoen.

Som vi har sett i presentasjonen av funnene fra samtalen, opplever de ansatte at den store endringen i barn og unges nettbruk har betydelig innvirkning på hvordan de kan og bør møte unges nettrisikoen. «Alle» de unge bosatt på institusjon har nå sin egen smarttelefon og er mer på internett, deres aktiviteter og kommunikasjon er mer skjult og utilgjengelig for de voksne, samtidig som de ansatte ser at tilgang til internett er svært viktig for beboerne, og at den gir store fordeler. Samtidig tror de at ungdommene er særlig sårbare for risiko for seksuell utnytting over nett, og er bekymret for at slike lovbrudd kan skje. De ansatte er opptatt av å håndtere dette til barnets beste og å ivareta deres trygghet samtidig som dette ikke går på bekostning av rett til informasjon, privatliv og samfunnsdeltakelse. Men i dette arbeidet møter de, som vi har sett, en rekke utfordringer og dilemmaer som de må avveie.

Noen opplever av at de «ikke kan gjøre noe» for å håndtere risikoen for seksuell utnytting de unge møter på nett. Dette skyldes gjerne en kombinasjon av mangel på innsikt i seksuallovbrudd på nett og beboerens reaksjon på å bli fratatt mobilen sin eller andre begrensninger av nettilgang, og at de unge uansett vil finne en måte å omgå slike begrensninger på. Hensynet til at barn og unge trenger tilgang til internett, har stor betydning for

de alle fleste ansatte. De ønsker å at de unges nettbruk er skal være så fri som mulig, fordi de ser at det er nødvendig for den unges sosiale tilhørighet, identitet og i utvikling av kompetanse til å håndtere risikoen på egen hånd.

Svært mange mener imidlertid at for å sikre forsvarlig omsorg er det likevel nødvendig å begrense tilgangen til internett iblant. Blant annet ved å skru av Wi-Fi eller å inndra telefoner om natten. Men de er i tvil om hva de kan gjøre, fordi de opplever at rettighetsforskriften er utydelig og ikke tilstrekkelig oppdatert. Særlig nyansatte og vikarer er usikre på hvordan de skal handle for å operere i tråd med den. Det hersker tvil om hvor grensen bør gå mellom begrensning av tilgang for rett til trygge rammer på den ene siden og rett til å bestemme selv og rett til fri korrespondanse, på den andre siden. Og de vet ikke alltid når risikoen er så høy at det er nødvendig for forsvarlig omsorg å bruke tvang, eller hvor grensen går mellom begrensning og inngrep i den unges personlige integritet. De ansatte forteller at de får lite veiledning og informasjon om hvordan de skal håndtere dette.

På tross av usikkerheter og dilemmaer treffer enkelte iblant valg om ikke bare å begrense og regulere, men også om å gripe inn i den unges personlige nettbruk og bruke tvang. Noen få begrenser tilgang til en viss type nettsider, inndrar telefonen over en periode og kontrollerer loggen fordi de mener det er nødvendig for beboerens trygghet. De ansatte forteller at det krever en høy grad av faglig trygghet og lang erfaring å tørre å gjennomføre slike tiltak. Det er mye lettere å gi fri tilgang.

Uansett hvordan de ansatte ellers velger å håndtere risikoen for seksuell utnytting over nett, mener alle at nære tillitsrelasjoner og rom for samtale er hensiktsmessig. Slik kan voksne få innsikt i risikoen og muligheten til å veilede de unge så de kan lære

Staten er forpliktet til å innfri barns rett til beskyttelse mot seksuelle overgrep, og dette må tilpasses dagens digitale utfordringsbilde.

å håndtere den på egen hånd. Men dette er krevende; de unge kan være lukket, og det kan være vanskelig å bygge nære relasjoner. Viktige varsler om risiko på nett får de ansatte av andre beboere, venner, søsken og familie. Spesielt viktig er det at ungdommene har gode relasjoner til jevnaldrende. Mange har imidlertid ikke et slikt nettverk som kan observere og melde fra i farlige situasjoner.

Oppsummert viser våre funn etter samtalene med de ansatte at de opplever både at det er en reell risiko for at unge på barnevernsinstitusjon skal bli utnyttet seksuelt over nett, og at de selv opplever at de ikke har tilstrekkelige muligheter til å beskytte dem mot dette uten at dette går på bekostning av barnets frie rett til elektroniske kommunikasjonsmidler.

I denne rapporten har vi reflektert videre rundt hva som er årsakene til utfordringene, og presentert våre forslag til tiltak for å styrke barnevernsinstitusjoners arbeid med å beskytte barn og unges mot seksuelle overgrep over internett.

På tross av at rettighetsforskriften ble endret i 2011, for å i større grad favne internettrelaterte forhold som elektronisk kommunikasjon, ser det ut til at den ikke er tilpasset dagens internettbruk, og er dermed vanskelig å forstå og anvende for internettrelaterte problemstillinger. De nye forholdene knyttet til teknologisk utvikling og hvordan barn og unge – og overgripere – benytter seg av denne, krever nye måter å regulere risiko på. Redd Barna anbefaler derfor at det utredes hvorvidt rettighetsforskriften er egnet til å ivareta barns rettigheter i dag.

Vi har sett på særtrekk ved internett som tilsier at det er nødvendig å gjøre grundige utredninger av hvordan disse påvirker ivaretagelsen av rettighetene til barn og unge som bor på institusjon. I en slik kartlegging vil det være helt nødvendig at barn og ungdom bosatt på institusjon selv medvirker og at deres perspektiv står sentralt: Hvilke konsekvenser har fri tilgang til internett, og hvilke konsekvenser har manglende tilgang, for dem? Videre har vi i denne rapporten, trukket frem viktigheten av å

legge til rette for gode og tillitsbaserte relasjoner med rom for å snakke om det barna og ungdommene opplever på internett, og at de inviteres til å være med på utformingen av rutiner og regler knyttet til nettbruk. Ansatte bør ha innsikt i både barn og unges internettbruk, inkludert deres eventuelle tidligere erfaringer med utnytting, krenkelses og overgrep på nett; kunnskap om hva seksuelle overgrep er, hva som kjennetegner overgripes atferd på nett, og, ikke minst, om rettighetsforskriften og barns rettigheter generelt. Dette vil kreve både tilegnet tid og systematisk opplæring, veiledning og støtte fra ledelse og fagetater.

Når ansatte vi har snakket med på barnevernsinstitusjon forteller at de opplever at det er reell risiko for at unge bosatt hos dem blir seksuelt utnyttet over internett, og at de ikke kan håndtere denne risikoen så godt som de ønsker, må dette tas på stort alvor. Staten er forpliktet til å innfri barns rett til beskyttelse mot seksuelle overgrep, og dette må tilpasses dagens digitale utfordringsbilde. Redd Barna mener at relevante myndigheter nå må bruke funnene og anbefalingene fra denne rapporten, og lytte til både de ansatte og barna og ungdommene som bor på institusjoner, og straks igangsette arbeidet med å utvikle treffsikre tiltak for å bedre beskyttelsen mot seksuell utnytting av barn over nett.